



ΤΡΙΤΩΝ

Ηλεκτρονικό Περιοδικό / Βήμα Διαλόγου του Πανεπιστημίου Κρήτης

Τεύχος 8 / Καλοκαίρι 2023



**ChatGPT:
Η νέα Απειλή και
Πρόκληση για τα
Πανεπιστήμια**

Μ. Σαματάς

**Η Εξέλιξη
του Εγκεφάλου
του Ανθρώπου.
Βιολογία και
Πολιτισμός**

Γ.Χ. Παπαδόπουλος

Το γλυπτό του μετανάστη, Γ. Χουλιαράς, Μοντρεάλ

Επιστήμη και Κοινωνία, Λ. Οικονόμου * Κρίση/εις, Κοινωνικές Ανισότητες και Κοινωνική Πολιτική, Κ. Σουλιώτης, Ν. Παπαδάκης, Σ. Τζαγκαράκης * Από τη Μεγάλη Γρίπη στην Πανδημία Covid-19, Μ.Τζανάκης * Ιστορίες τοπίου με Αφορμή την Πανεπιστημιούπολη Γάλλου, Φ. Μουδόπουλος-Αθανασίου * *Επιφυλλίδες* Δημόσια Γλυπτική, Γ. Χουλιαράς

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

- 4** **Λευτέρης Οικονόμου**
Επιστήμη και Κοινωνία
-
- 6** **Κυριάκος Σουλιώτης**
Νίκος Παπαδάκης
Στυλιανός Τζαγκαράκης
Κρίση/εις, Κοινωνικές Ανισότητες και Κοινωνική Πολιτική
-
- 8** **Μηνάς Σαματάς**
ChatGPT: Η νέα Απειλή και Πρόκληση για τα Πανεπιστήμια
-
- 10** **Γιώργος Χ. Παπαδόπουλος**
Η Εξέλιξη του Εγκεφάλου του Ανθρώπου.
Βιολογία και Πολιτισμός
-
- 13** **Μανόλης Τζανάκης**
Από τη Μεγάλη Γρίπη στην Πανδημία Covid-19
-
- 16** **Φαίδων Μουδόπουλος-Αθανασίου**
Ιστορίες Τοπίου με Αφορμή την Πανεπιστημιούπολη Γάλλου
-
- 19** **Επιφυλλίδες**
Γιώργος Χουλιάρης
Δημόσια Γλυπτική

ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ

Διεύθυνση:

Δημήτρης Μυλωνάκης, Αντιπρύτανης

Υπεύθυνη Έκδοσης:

Γιώτα Διαμάντη (Τμ. Δημοσίων Σχέσεων)

Συντακτική Ομάδα:

Λευτέρης Ζούρος (Τμ. Βιολογίας)

Ανδρέας Καστελλιάκης (Τμ. Ψυχολογίας)

Βασίλης Οικονομίδης (Παιδαγωγικό Τμ. Προσχολικής Εκπαίδευσης)

Σωκράτης Πετμεζάς (Τμ. Ιστορίας & Αρχαιολογίας)

Γιούλη Σμόνου (Τμ. Χημείας)

Κωνσταντίνος Σπανουδάκης (Τμ. Φιλολογίας, Αντιπρύτανης)

Γιάννης Τσιαούσης (Ιατρική Σχολή)

Νίκος Ψιθάκης (Συγγραφέας)

Επιμέλεια κειμένων:

Αντωνία Κωνσταντέλη (Τμ. Εκπαίδευσης και Έρευνας)

Γραφιστική επιμέλεια - εικονογράφηση:

Άννα Αρκουδάκη (Εκτυπωτικό Κέντρο)



Ναταλία Μελά, Άγαλμα της Μπουμπουλίνας Λασκαρίνας, Σπέτσες, 1985

Η Ναταλία Μελά (1923-2019) ήταν εγγονή του Μακεδονομάχου Παύλου Μελά και της Ναταλίας Δραγούμη. Πρόκειται για μία από τις σημαντικότερες σύγχρονες Ελληνίδες γλύπτριες.

Τα άρθρα που δημοσιεύονται στον *Τρίτωνα* απηχούν τις απόψεις των συγγραφέων και δε δεσμεύουν το Πανεπιστήμιο Κρήτης.

Προλεγόμενα

Με το παρόν τεύχος, ο Τρίτων, συνεχίζοντας τη διαρκή ενημέρωση και ανταλλαγή απόψεων μεταξύ των μελών της πανεπιστημιακής κοινότητας, επικεντρώνεται σε θέματα που εμφορούνται από την επικαιρότητα και εφορούν από ποικίλους προβληματισμούς που προκάλεσε η πρόσφατη υγειονομική κρίση αλλά και η ιλιγγιώδης ανάπτυξη της τεχνητής νοημοσύνης.

Έτσι οι πολιτικές υγείας, η στάση της κοινής γνώμης απέναντι στην επιστήμη, η λειτουργία του ανθρώπινου εγκεφάλου και ο ανθρώπινος πολιτισμός, η διαρκώς αυξανόμενη τεχνολογική δυνατότητα του ανθρώπινου είδους, και όλα αυτά, μέσα σε ένα κοινωνικό περιβάλλον που φαίνεται να ενισχύει την ατομική πραγμάτωση, οδηγούν σε σύγχρονους προβληματισμούς και προτάσεις που αποτυπώνονται στο σύνολο σχεδόν των άρθρων του παρόντος τεύχους.

Επιπλέον, σε αυτό το τεύχος μας απασχολεί η έννοια του τοπίου, είτε ως χώρου έρευνας και παρακολούθησης είτε ως διαμορφούμενου περιβάλλοντος ανάπτυξης της ανθρώπινης δραστηριότητας, τόσο γενικά όσο και σε σχέση με την ανάπτυξη του Πανεπιστημίου Κρήτης.

Δημήτρης Μυλωνάκης

*Αντιπρύτανης Προγραμματισμού, Διοικητικών
Υποθέσεων και Φοιτητικής Μέριμνας
Διευθυντής του περιοδικού "ΤΡΙΤΩΝ"*

Σε αυτό το τεύχος

Στο πρώτο άρθρο, ο Ομότιμος Καθηγητής του Τμήματος Φυσικής του Πανεπιστημίου Κρήτης Λευτέρης Οικονόμου, παίρνοντας αφορμή τις αντιδράσεις της κοινής γνώμης στην αντιμετώπιση της πρόσφατης πανδημίας, εξετάζει την δυσπιστία των σύγχρονων κοινωνιών απέναντι στην επιστήμη και διατυπώνει ερωτήματα και προτάσεις για την τεχνολογική πρόοδο και την ανάπτυξη της έρευνας στην Ελλάδα.

Ο Κυριάκος Σουλιώτης, Καθηγητής και Κοσμήτορας της Σχολής Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, ο Νίκος Παπαδάκης, Καθηγητής & Διευθυντής του Κέντρου Πολιτικής Έρευνας και Τεκμηρίωσης του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και ο Στυλιανός Τζαγκαράκης, Διδάσκων του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης του Πανεπιστημίου Κρήτης, στο δεύτερο άρθρο, μας παρουσιάζουν τα συμπεράσματα μιας έρευνας που αφορά τη θέση του κοινωνικού κράτους αλλά και την κοινωνική πολιτική που ασκήθηκε στις πρόσφατες (οικονομική, υγειονομική και ενεργειακή) κρίσεις.

Το επίκαιρο θέμα της χρήσης λογισμικών μοντέλων Τεχνητής Νοημοσύνης (TN) Μεγάλης Γλωσσικής Ικανότητας, όπως το ChatGPT, αλλά και τις προκλήσεις που επιφέρει στην εκπαίδευση, και ιδίως στα πανεπιστήμια, εξετάζει ο Ομότιμος Καθηγητής Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης Μηνάς Σαματάς.

Οι παράγοντες που πρέπει να συνυπολογιστούν στη διαφοροποίηση του εγκεφάλου του ανθρώπου, αλλά και το πιθανολογούμενο νευρωνικό υπόβαθρο των γνωστικών ιδιαιτεροτήτων του ανθρώπου και η σχέση του με το πολιτισμικό πλαίσιο που αυτό δημιουργεί, παρουσιάζονται, στο τέταρτο άρθρο, από τον Ομότιμο Καθηγητή του Α.Π.Θ. Γιώργο Χ. Παπαδόπουλο. Το άρθρο βασίζεται σε διάλεξη του Καθηγητή στο πλαίσιο του Κύκλου Σεμιναρίων "Η συνάντηση της Ιατρικής με τις Ανθρωπιστικές Επιστήμες", που διοργανώνει το Μουσείο Ιατρικής Κρήτης.

Τις πολιτικές προστασίας της δημόσιας υγείας, που πήραν τη μορφή πολιτικών κατανομής διακινδυνεύσεων και βασίστηκαν στη στοχοθετημένη καλλιέργεια συναισθημάτων, σε ένα κοινωνικό περιβάλλον εμποτισμένο από την ιδεολογία της ατομικής πραγμάτωσης, εξετάζει ο Μανόλης Τζανάκης, Αναπληρωτής Καθηγητής του Τμήματος Ψυχολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης.

Για τις φάσεις/χρήσεις του τοπίου της Πανεπιστημιούπολης του Γάλλου στο Ρέθυμνο, στο πλαίσιο της πράσινης ανάπτυξης, και την κατανόηση των πολλαπλών επιπέδων της ιστορίας του, μας μιλά ο Διδάσκων του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας Δρ. Φαίδων Μουδόπουλος-Αθανασίου.

Τέλος στις «Επιφυλλίδες», ο γλύπτης Γιώργος Χουλιάρης, Ομότιμος Καθηγητής της Α.Σ.Κ.Τ., μέσα από ένα σύντομο οδοιπορικό στη δημόσια γλυπτική της Αθήνας και της χώρας γενικότερα, καταθέτει τους προβληματισμούς του για τον ρόλο και τη διαχείρισή της.

ΕΠΙΣΤΗΜΗ & ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Επιστήμη και Κοινωνία



Λευτέρης Οικονόμου

Ομότιμος Καθηγητής
Τμήμα Φυσικής
Πανεπιστήμιο Κρήτης

Διάλεξα αυτόν τον πολύ γενικό τίτλο προκειμένου να σχολιάσω διάφορα σχετικά θέματα, με αφορμή την αντίδραση της κοινής γνώμης στην πανδημία του Covid-19 και κυρίως στα εμβόλια που αναπτύχθηκαν για την αντιμετώπισή της.

Είναι, νομίζω, εξαιρετικά δυσάρεστο το γεγονός ότι εμφανίστηκε διεθνώς ένα εκτενές αντιεμβολιαστικό κίνημα που περιέλαβε στην Ελλάδα και γιατρούς και άλλο νοσηλευτικό προσωπικό. Σύμφωνα με δημοσιογραφικές πληροφορίες, περίπου 70 εκατομμύρια άνθρωποι στις ΗΠΑ (σε πληθυσμό 330 εκατομμυρίων) ενστερνίστηκαν την αντιεμβολιαστική άποψη. Ίσως, στην αρχή της πανδημίας, όταν τα θανατηφόρα κρούσματα ήταν πιο συχνά, οι αρνητές των εμβολίων να ήταν πιο λίγοι και να αυξήθηκαν στη συνέχεια, όσο τα συμπτώματα της Covid-19 έμοιαζαν να είναι πολύ πιο ήπια. Πάντως σε κάποιες χώρες οι αποδιδόμενοι σε Covid-19 θάνατοι ξεπέρασαν συνολικά τα 5 άτομα ανά χίλιους κατοίκους (στην Ελλάδα είναι συνολικά - μετά από τρία χρόνια πανδημίας - 3,6 ανά χίλιους κατοίκους, ενώ όλοι οι θάνατοι στην Ελλάδα ετησίως είναι 14,4 ανά χίλιους κατοίκους, σύμφωνα με τα τελευταία δεδομένα).

Δε θα περίμενε κανείς να υπάρχει τόση δυσπιστία ιδιαίτερα απέναντι στην ιατρική επιστήμη, η οποία μόνο ευεργεσίες προσφέρει στην κοινωνία. Είναι βέβαια μάλλον προφανές ότι, στις σύγχρονες κοινωνίες, η κοινή γνώμη αντιμετωπίζει

την επιστήμη ως επί το πλείστον αδιάφορα, χωρίς να πολυ-αναγνωρίζει ούτε τις μακροχρόνιες ευεργετικές της συνεισφορές ούτε την πολιτιστική της αξία. Ούτε συνήθως γνωρίζει/εκτιμά κάποια από τα εντυπωσιακά επιτεύγματά της, παρόλα τα τόσα χρόνια ενημέρωσης από την εγκύκλια εκπαίδευση και παρά το αριστοτελικό «πάντες άνθρωποι του ειδέναί ορέγονται φύσει». Φαίνεται ότι η συναρπαστική περιπέτεια της ανθρώπινης διάνοιας να δώσει αξιόπιστες απαντήσεις στα προαιώνια και πάντα επίκαιρα ερωτήματα του πώς έγινε και του πώς είναι φτιαγμένος ο Κόσμος παραμένει “terra incognita” για τους πολλούς.

“

...στις σύγχρονες κοινωνίες, η κοινή γνώμη αντιμετωπίζει την επιστήμη ως επί το πλείστον αδιάφορα χωρίς να πολυ-αναγνωρίζει ούτε τις μακροχρόνιες ευεργετικές της συνεισφορές ούτε την πολιτιστική της αξία.

”

Κι' όμως, παρόλα αυτά η επιστήμη εξακολουθεί να αναπτύσσεται, χάρις στο ότι κάποιες κοινωνίες μπήκαν στην τροχιά της επιστημονικής αναζήτησης της αλήθειας και στη συνακόλουθη δημιουργία καινοτόμου τεχνολογίας. Αυτή η πορεία οδήγησε συνήθως σε οικονομικό πλούτο, σε ισχύ, και, όχι σπάνια, σε διεθνή κυριαρχία. Δημιούργησε επίσης κοινωνικές δομές ικανές να διατηρήσουν τη συνέχιση αυτής της επιτυχούς πορείας, έστω και αν η πλειονότητα του πληθυσμού παραμένει αδιάφορη.

Αξίζει να αναρωτηθεί κανείς ποιες κοινωνικές συμπεριφορές, ποιες κοινωνικές δομές και ενδεχομένως ποιοι άλλοι παράγοντες συνετέλεσαν στο ότι κάποιες κοινωνίες κατάφεραν να μπουκίσουν σ' αυτή την ανοδική πορεία και πολλές άλλες απέτυχαν.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι αυτό της Ισπανίας και της Αγγλίας, των δύο μεγάλων ναυτικών δυνάμεων της εποχής, και των αποικιών που ίδρυσαν στη Βόρεια και Νότια Αμερική. Η σύγκριση των ΗΠΑ από τη μια μεριά και όλων των άλλων χωρών νότια του Rio Grande από την άλλη πιστοποιεί τις τεράστιες ιστορικές διαφορές που μπορούν να προκύψουν ως αποτέλεσμα της εισόδου στην τροχιά της επιστημονικής αναζήτησης της αλήθειας και της συνακόλουθης καινοτόμου τεχνολογίας.

Στην προσπάθεια να κατανοήσει κανείς τους παράγοντες που επηρεάζουν την επιστημονική και τεχνολογική πορεία μιας χώρας μπορεί ο καθένας να ανατρέξει αφενός μεν στην ιστορική εμπειρία και αφετέρου στις τρέχουσες πρακτικές των πιο επιτυχημένων χωρών. Έχοντας την όποια ενδεχόμενη εξήγηση αυτού του περίπλοκου αλλά σημαντικού φαινομένου, μπορεί κανείς να εστιάσει στο ακόλουθο πρακτικό ερώτημα: Πώς μπορεί μια μικρή απειλούμενη χώρα, όπως η Ελλάδα, υπό ρεαλιστικές συνθήκες, να μπει στην τροχιά της επιστημονικής και τεχνολογικής ισχύος; Ή, μήπως κάτι τέτοιο δεν είναι εφικτό;

Το σχεδόν μοναδικό παράδειγμα του Ισραήλ (αλλά και της Νότιας Κορέας και ίσως της Σιγκαπούρης) δείχνει ότι μια τέτοια πορεία, μιας μικρής απειλούμενης χώρας, δεν είναι μεν αδύνατη, αλλά είναι πολύ-πολύ δύσκολη.

Ας δούμε πρώτα γιατί μια τέτοια πορεία δεν είναι αδύνατη για την Ελλάδα:

Η ζωή στην Ελλάδα έχει ελκυστικές όψεις, όπως το φιλικό κλίμα, την όμορφη φύση και τις πιο ανθρώπινες προσωπικές σχέσεις.

Ιστορικά, οι ελληνικές κοινότητες στην περίοδο της οθωμανικής αυτοκρατορίας έδειξαν ηγετικές ικανότητες και είχαν πολύ αξιολογικά επιτεύγματα. Αυτή η εικόνα εξακολουθεί να ισχύει και σήμερα: Μελέτη που έγινε πρόσφατα στις ΗΠΑ ανέδειξε την ελληνική κοινότητα ως τη δεύτερη πιο επιτυχή μετά την εβραϊκή. Το ίδιο έδειξε και πιο εξειδικευμένη ανάλυση, σύμφωνα με την οποία οι Έλληνες επιστήμονες της αλλοδαπής και της Ελλάδας έχουν δεκάδες φορές πιο βαρύνοντα ρόλο από αυτόν που θα περίμενε κανείς με βάση τον ελληνικό πληθυσμό. Το συμπέρασμά μου είναι ότι διαθέτουμε, υπό προϋποθέσεις όμως, το ανθρώπινο δυναμικό για μια πολύ πιο επιτυχή πορεία από αυτήν που έχουμε κατακτήσει στα διακόσια χρόνια της ύπαρξης της ελληνικής κρατικής οντότητας.

Υπάρχουν σήμερα επιστημονικοί θύλακες στην Ελλάδα που παράγουν αξιολογικά ερευνητικά αποτελέσματα. Με άλλα λόγια, έχει επιτευχθεί στη χώρα μας τα τελευταία 40 χρόνια σημαντική επιστημονική πρόοδος (που μπορεί να αποτελέσει την απαραίτητη μαγιά), χωρίς όμως να είναι επαρκής, αν συγκριθεί με την πρόοδο κάποιων άλλων χωρών.

Και τώρα ας δούμε γιατί αυτή η πορεία είναι πολύ-πολύ δύσκολη: Συνοπτικά μπορούμε να πούμε επειδή απαιτεί επώδυνες και δραστικές αλλαγές στην ελληνική κοινωνία, όπως:

Προσήλωση στην ποιότητα, προϋπόθεση της οποίας είναι η ρεαλιστική αξιολόγηση, που θα δυσαρεστήσει πάρα πολλούς.

“

...διαθέτουμε, υπό προϋποθέσεις όμως, το ανθρώπινο δυναμικό για μια πολύ πιο επιτυχή πορεία από αυτήν που έχουμε κατακτήσει στα διακόσια χρόνια της ύπαρξης της ελληνικής κρατικής οντότητας.

”

Αξιοκρατία, η οποία εύκολα εξαγγέλλεται και πάρα πολύ δύσκολα εφαρμόζεται.

Δέσμευση για ουσιαστική εκπαίδευση υψηλής ποιότητας, η οποία αναπόφευκτα θα είναι απαιτητική και θα εστιάσει στη καλλιέργεια των ταλαντούχων μαθητών και φοιτητών. Για να το πω αλλιώς, χρειάζεται μια εκπαιδευτική πολιτική αντίθετη από αυτή που έχουμε ακολουθήσει λίγο-πολύ τα τελευταία 40 τουλάχιστον χρόνια.

Συγκέντρωση πόρων για την επιστημονική έρευνα στη χώρα μας που θα είναι σταθερά γύρω στο 4% του ΑΕΠ (με την προϋπόθεση όμως ότι οι τρεις πιο πάνω αλλαγές θα εφαρμόζονται πιστά). Τέτοιου ύψους κονδύλια θα είναι εις βάρος της καθημερινότητας των πολιτών και είναι δύσκολο να διατηρηθούν, αν δεν υπάρχει δέσμευση της κοινωνίας προς τη προσδοκώμενη μακροχρόνια ευνοϊκή κατάληξη.

Συνοψίζοντας τις απόψεις μου, θα έλεγα ότι μια επιστημονική, τεχνολογική και οικονομική πορεία της Ελλάδας, παρόμοια με αυτή του Ισραήλ, δεν είναι αδύνατη, αλλά, καίτοι μακροχρόνια απαραίτητη, δε φαίνεται πιθανή, γιατί απαιτεί μη δημοφιλείς κοινωνικές αλλαγές και κάποιες βραχυχρόνιες οικονομικές θυσίες.

Ας τελειώσω όμως με την έκκληση του ποιητή:

Λίγο ψηλότερα,

ας σηκωθούμε λίγο ψηλότερα.

ΕΡΕΥΝΑ

Κρίση/εις, Κοινωνικές Ανισότητες και Κοινωνική Πολιτική



Κυριάκος Σουλιώτης
Καθηγητής & Κοσμήτορας
Σχολή Κοινωνικών και
Πολιτικών Επιστημών
Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου



Νίκος Παπαδάκης
Καθηγητής & Διευθυντής
Κέντρου Πολιτικής Έρευνας
και Τεκμηρίωσης
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης
Πανεπιστήμιο Κρήτης



**Στυλιανός
Τζαγκαράκης**
Διδάσκων, Τμήμα
Πολιτικής Επιστήμης
Πανεπιστήμιο Κρήτης

Ο τομέας της υγείας βρέθηκε στο επίκεντρο του επιστημονικού, κοινωνικού και πολιτικού διαλόγου κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών, καθώς τόσο η οικονομική όσο και η πανδημική κρίση ανέτρεψαν δεδομένα και συνθήκες οργάνωσης και λειτουργίας του, που είχαν παγιωθεί για πολλές δεκαετίες. Με την εκδήλωση της οικονομικής κρίσης του 2008 άρχισαν να επιβάλλονται πρωτοφανή μέτρα δημοσιονομικής πειθαρχίας, με περιορισμένο μάλιστα ορίζοντα υλοποίησης, γεγονός το οποίο είναι ενδεικτικό της οριακής οικονομικής κατάστασης στην οποία είχε περιέλθει - κυρίως λόγω της στρεβλής διαχείρισης του παρελθόντος - τόσο ο υγειονομικός τομέας όσο και το Κράτος, ευρύτερα. Με την εμφάνιση δε της πανδημίας Covid-19 και με το σύστημα υγείας να μην έχει εξέλθει από τη φάση της υποχρηματοδότησης και της οριακής λειτουργίας που διαμορφώθηκε κατά την αμέσως προηγούμενη περίοδο, η πίεση που ασκήθηκε, ιδίως στις δομές που ανέλαβαν τη διαχείριση των ασθενών με Covid-19, ανέδειξε τις αδυναμίες και την έλλειψη συγκεκριμένων πόρων, αλλά και αδυναμιών ρύθμισης ολόκληρων τομέων του συστήματος υγείας, όπως π.χ. η πρωτοβάθμια φροντίδα υγείας.

Για μια μακρά περίοδο, η πολιτική υγείας στη χώρα ασκούνταν χωρίς τεκμηρίωση, αλλά στη βάση προκατασκευασμένων σχεδίων, ιδεολογικής ή άλλης προέλευσης. Πρόκειται ουσιαστικά για μια «κρίση πριν την Κρίση», η οποία ήταν απόρροια της υποτίμησης της αξίας των μετρήσεων και είχε ως αποτέλεσμα την έλλειψη

δεδομένων για τις ανάγκες υγείας του πληθυσμού, τις δαπάνες και τους πόρους υγείας, τη χρήση των υπηρεσιών και τις προτιμήσεις των χρηστών. Ως επακόλουθο, η διαχείριση αυτή παρήγε διαρκώς ελλείμματα (Σουλιώτης, 2013), χωρίς μάλιστα να προσφέρει φροντίδες που να ικανοποιούν τους λήπτες αυτών, και δη τους πιο ευάλωτους εξ αυτών.

Δυστυχώς, χρειάστηκε η οδυνηρή οικονομική κρίση για να γίνει αντιληπτή η αξία των καταγραφών και να ληφθούν

μέτρα προκειμένου να είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε αναλυτικά το τι δαπανάται για φροντίδες υγείας αλλά και να υλοποιηθούν εμβληματικές παρεμβάσεις πολιτικής υγείας όπως π.χ. η ίδρυση του Ε.Ο.Π.Υ.Υ., η ηλεκτρονική συνταγογράφηση κ.ά. Αντιστοίχως, η απουσία δεδομένων για τους αναγκαίους πόρους (ανθρώπινους και τεχνολογικούς), η παγίωση της υποχρηματοδότησης αλλά και οι μεγάλες περιόδους αδράνειας της πολιτικής υγείας είχαν ως αποτέλεσμα την αδυναμία του συστήματος υγείας να ανταποκριθεί στις πρωτοφανείς

πιέσεις που του ασκήθηκαν με την πανδημική κρίση. Έτσι, για μία ακόμα φορά, ορθές επιλογές ενίσχυσης του συστήματος με πιο κρίσιμη την αύξηση των διαθέσιμων κλινών ΜΕΘ, υλοποιήθηκαν με καθυστέρηση και σε ακραία δυσμενείς συνθήκες.

Με δεδομένο ότι η αβεβαιότητα και ο κίνδυνος είναι έννοιες άρρηκτα συνδεδεμένες με την υγεία, ποια είναι τα διδάγματα από τις δύο αυτές κρίσεις και πώς μπορούμε να θωρακίσουμε το σύστημα υγείας μας απέναντι σε

αντίστοιχες μελλοντικές απειλές; Πρώτα απ' όλα πρέπει να επιμείνουμε στην ανάγκη για τεκμηρίωση της λήψης αποφάσεων στη βάση των επιστημονικών δεδομένων (Σουλιώτης 2019). Το σύστημά μας απαιτεί υψηλότερη δημόσια χρηματοδότηση καθώς υπολείπεται πολλών ευρωπαϊκών χωρών (OECD, 2021), πρόσθετους πόρους υγείας, προσανατολισμό στους πλέον ευάλωτους, των οποίων η πρόσβαση στις υπηρεσίες δοκιμάστηκε κατά την περίοδο των δύο κρίσεων (Σουλιώτης και συν. 2018) και, ασφαλώς, σχέδιο. Ίδανικά, το σχέδιο αυτό θα πρέπει να στηρίζεται στη βάση ευρύτερων πολιτικών και κοινωνικών συναινέσεων, η αδυναμία οικοδόμησης των οποίων μπορεί να έχει ως αντίβαρο τη συνεργασία της επιστημονικής κοινότητας με την κοινωνία των πολιτών. Άλλωστε, ο ενεργός ρόλος της τελευταίας στη χάραξη πολιτικής υγείας είναι ζήτημα Δημοκρατίας (Σουλιώτης, 2014).

Επιπρόσθετα, το κοινωνικό κράτος (ευρύτερα) στην Ελλάδα αντιμετώπιζε πολλαπλές προκλήσεις και προβλήματα πριν την πανδημία Covid-19, τόσο λόγω των διαχρονικών δομικών αδυναμιών και χρόνιων παθογενειών του όσο και λόγω των χρηματοδοτικών περιορισμών που έθεσε η πρόσφατη οικονομική κρίση. Εν αντιθέσει με τα περισσότερα κοινωνικά κράτη της δυτικής και βόρειας Ευρώπης, το ελληνικό αναπτύχθηκε κατά τη δεκαετία του 1980 με την υιοθέτηση εκτεταμένων κοινωνικών παροχών. Στην πορεία των χρόνων, παρά τη φαινομενική προσπάθεια μεταρρύθμισης του κρατικού τομέα και του κοινωνικού κράτους, κυρίως λόγω έλλειψης πολιτικής βούλησης (Bolton, Charalampopoulos, Skountridaki, 2019; Economou, 2010; Σισσούρας, 2012), οι μεταρρυθμίσεις δεν επιτεύχθηκαν (Matsaganis, 2011), με αποτέλεσμα το κοινωνικό κράτος και ο εν γένει κρατικός τομέας να καταστούν δυσλειτουργικοί και δαπανηροί. Κατά τη διάρκεια της πρόσφατης οικονομικής κρίσης, το ανελαστικό δόγμα της λιτότητας και της δημοσιονομικής πειθαρχίας με κάθε κοινωνικό κόστος, που εφαρμόστηκε σε αρκετές χώρες της Ευρωζώνης και ιδίως στην Ελλάδα, αντιμετώπισε το κοινωνικό κράτος ως τον «μεγάλο ασθενή», μειώνοντας πολλές από τις απαραίτητες παρεχόμενες υπηρεσίες (Karger, 2014; Papadopoulos & Roumpakis, 2012) και συνακόλουθα αυξάνοντας την κοινωνική ευαλωτότητα και τις κοινωνικο-οικονομικές ανισότητες.

Τα προβλήματα και οι δυσλειτουργίες σε κρίσιμους τομείς παραμένουν, καθώς παρατηρείται (μεταξύ άλλων) ότι η αγορά εργασίας της Ελλάδας χαρακτηρίζεται από κατακερματισμό και υψηλή συνολική και νεανική ανεργία (παρά την μείωσή της), υψηλή μακροχρόνια ανεργία, ποιοτική και ποσοτική διεύρυνση των μορφών επισφαλούς απασχόλησης (ειδικά στη νέα γενιά) και συσχέτισή της με την κοινωνική ευπάθεια (π.χ. in-work-poverty), μεγάλη

υποτονικότητα της αγοράς εργασίας (labour market slack) και συχνά καταχρηστικές εργοδοτικές πρακτικές (Παπαδάκης, Δρακάκη, Σαριδάκη, 2021). Τα ποσοστά κινδύνου φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού στην Ελλάδα είναι τα τρίτα υψηλότερα ανάμεσα στα κράτη μέλη της Ε.Ε., ενώ ο κίνδυνος της κοινωνικο-οικολογικής φτώχειας βρίσκεται προ των πυλών, με την Ελλάδα να εμφανίζει ένα από τα υψηλότερα ποσοστά στην Ε.Ε. (Laurent, 2022).

Τι πρέπει να κάνει ένα κοινωνικό κράτος όμως για να αντιμετωπίσει τις κρίσεις και τις κοινωνικές ανισότητες; Μια πολύ εύκολη αλλά σημαντική απάντηση είναι να υπάρχει και να χρηματοδοτείται! Μια δεύτερη πιο αναλυτική είναι να λειτουργεί με βάση τις προσδιορισμένες ανάγκες, την αποτελεσματικότητα, την αποδοτικότητα και την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών, άρα να προσαρμόζεται στις νέες αλλαγές και προκλήσεις. Αυτές έχουν πολυποίκιλο χαρακτήρα, από το δημογραφικό έως την τηλεργασία, το δικαίωμα στην αποσύνδεση και τις προκλήσεις που θέτει η Lego οικονομία, που αναπτύσσεται εν μέσω της 4ης Βιομηχανικής Επανάστασης. Οι γνώσεις και οι δεξιότητες, λοιπόν, που πρέπει να παρέχονται, μεταξύ άλλων, είναι σημαντικό να ανταποκρίνονται στις ανάγκες της αγοράς εργασίας, και αντίστοιχα οι μεταρρυθμίσεις να εξυπηρετούν τους μετασχηματισμούς και τις ερευνητικά - εμπειρικά θεμελιωμένες πολιτικές (evidence-based policy making). Αυτοί οι στόχοι όμως δε δύναται να επιτευχθούν πλήρως αν δεν υφίσταται ένα minimum πολιτικής συναίνεσης και μία συνεργασία των πολιτικών, κοινωνικών και επιστημονικών εταίρων.

Αναντίλεκτα, η πρόσφατη υγειονομική κρίση και η τρέχουσα ενεργειακή - πληθωριστική κρίση καταδεικνύουν ότι οι αντίστοιχες δημόσιες πολιτικές χρειάζεται να είναι περισσότερο προετοιμασμένες για φαινόμενα που λανθασμένα μπορεί κάποιος να τα θεωρεί σπάνια. Η πανδημία Covid-19 δεν είναι ένα φαινόμενο «μαύρου κύκνου» αλλά ένα φαινόμενο «λευκού κύκνου» (Schwab & Malleret, 2021: 34), καθώς παρόμοιες καταστάσεις έχει βιώσει η ανθρωπότητα πολλές φορές στο παρελθόν, αν λάβει κανείς υπόψη τα ιστορικά δεδομένα των πανδημιών (Huremovic, 2019). Σε επίπεδο κοινωνικής πολιτικής, αν κάτι αφήνει, ως παρακαταθήκη υπενθύμισης και αναγκαιότητας, είναι η αξία ενός οργανωμένου, αποτελεσματικού και συμπεριληπτικού Κοινωνικού Κράτους, που κινείται στην κατεύθυνση ενός αναδιανεμητικού πραγματισμού.

Μπορείτε να παρακολουθήσετε και το [βίντεο της 7ης Συνάντησης](#) του Κύκλου Ομιλιών «Το Πανεπιστήμιο στην Κοινωνία» με θέμα «Κρίσεις, Κοινωνικές Ανισότητες και Κοινωνική Πολιτική»

ΕΠΙΣΤΗΜΗ & ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ

ChatGPT: Η νέα Απειλή και Πρόκληση για τα Πανεπιστήμια



Μηνάς Σαματιάς
Ομότιμος Καθηγητής
Τμήμα Κοινωνιολογίας
Πανεπιστήμιο Κρήτης

Μετά την πανδημία, μια νέα σοβαρή απειλή και ταυτόχρονα πρόκληση εμφανίστηκε τους τελευταίους μήνες για τα πανεπιστήμια: η χρήση λογισμικών μοντέλων Τεχνητής Νοημοσύνης (TN) Μεγάλης Γλωσσικής Ικανότητας, όπως το ChatGPT της εταιρείας OpenAI. Το ChatGPT είχε 100 εκατομμύρια μηνιαίους ενεργούς χρήστες τον περασμένο Ιανουάριο, μόλις δύο μήνες μετά την κυκλοφορία του την 30ή Νοεμβρίου 2022. Ήδη η Google προωθεί το Bard ως τη δική της απάντηση στο ChatGPT και έπονται και άλλες αντίστοιχες εφαρμογές στο ανταγωνιστικό πλαίσιο του ψηφιακού καπιταλισμού. Συνδεδεμένο με τεράστιες τράπεζες δεδομένων, το λογισμικό αυτό, που βασίζεται σε τεχνικές μηχανικής μάθησης, αλληλεπιδρά με τους χρήστες μέσω διαδικτυακής συνομιλίας (Chatbot) και μπορεί να συντάσσει ταχύτατα συνεκτικά κείμενα που ανταποκρίνονται επαρκώς στις ερωτήσεις των χρηστών, και μάλιστα να δίνει διαφορετικές σχετικές απαντήσεις, αν και όχι απόλυτα ακριβείς, σε επαναλαμβανόμενες ερωτήσεις.

Το καινοτόμο αυτό αλγοριθμικό εργαλείο έχει ήδη βρει ευρεία εφαρμογή σε πολλά πεδία, αλλά, ειδικά για τα πανεπιστήμια, το ChatGPT αποτελεί ιδιαίτερη πρόκληση, αφού μπορεί να υπονομεύσει την ακαδημαϊκή ακεραιότητα, εάν οι φοιτητές επιλέξουν να παρουσιάσουν τα αποτελέσματά του ως δική τους εργασία. Πράγματι, η δωρεάν μέχρι τώρα χρήση των κειμένων του ChatGPT, αλλά και της πιο αποτελεσματικής συνδρομητικής εκδοχής του, σε κάθε μορφή αξιολόγησης που απαιτεί απαντήσεις βάσει γραπτού κειμένου, από γραπτές εργασίες και παρουσιάσεις σε κάποιο μάθημα έως και μεταπτυχιακές διατριβές, αποτελεί μεγάλο πειρασμό. Το πρόβλημα οξύνεται γιατί η ταυτοποίηση κειμένων του ChatGPT δεν

μπορεί να εντοπιστεί από τα μέχρι τώρα παραδοσιακά εργαλεία ανίχνευσης λογοκλοπής. Για τον λόγο αυτό η OpenAI δέχεται πιέσεις ώστε να κάνει αναγνωρίσιμα τα κείμενά της.

Έχοντας ήδη διερευνήσει και επιβεβαιώσει το πρόβλημα της αντιγραφής στις γραπτές εξετάσεις στο Πανεπιστήμιο (Σαματιάς, Μ. & Δράκος Π., 2016, βλέπε τα αποτελέσματα της έρευνας στην ιστοσελίδα της ΣΚΕ: <https://www.soc.uoc.gr/ereynes-gia-ti-scholi/i-antigrifi-stis-graptex-etaseis-sto-panepistimio/>), η νέα απειλή του ChatGPT προκαλεί ιδιαίτερο ενδιαφέρον, αφού μπορεί να σημάνει μια νέα εποχή λογοκλοπής και εξαπάτησης, αλλά και να προκαλέσει σημαντικές αλλαγές στα πανεπιστήμια και γενικότερα στην εκπαίδευση.

“

...για τα πανεπιστήμια, το ChatGPT αποτελεί ιδιαίτερη πρόκληση, αφού μπορεί να υπονομεύσει την ακαδημαϊκή ακεραιότητα, εάν οι φοιτητές επιλέξουν να παρουσιάσουν τα αποτελέσματά του ως δική τους εργασία.

”

Αντίθετα με την Εθνική Αρχή Ανώτατης Εκπαίδευσης (ΕΘΑΑΕ) και την European Association for Quality Assurance in Higher Education, οι οποίες ακόμη δεν έχουν προχωρήσει στην ανάρτηση κάποιων οδηγιών αντιμετώπισης του προβλήματος ChatGPT στην

τριτοβάθμια εκπαίδευση, η Βρετανική **Quality Assurance Agency for Higher Education (QAA)** έχει ήδη αναρτήσει σχετικές οδηγίες και συζητήσεις προβληματισμού για το θέμα αυτό ([QAA on ChatGPT-&potential-risks-for-academic-integrity.pdf](#)). Απορρίπτοντας την απαγόρευση της χρήσης του λογισμικού αυτού, η QAA έχει εγκαινιάσει πλούσια διαδικτυακή συζήτηση για το πώς μπορεί το ChatGPT να υποστηρίζει και να διευκολύνει τη βαθύτερη μάθηση, διδασκαλία και αξιολόγηση, αναγνωρίζοντας ότι υπάρχουν και πιθανά οφέλη από τη σωστή χρήση του. Στις αρχικές οδηγίες της η QAA προτρέπει τα πανεπιστήμια να προβούν σε κάποιες άμεσες ενέργειες, προκειμένου να υποστηρίξουν την εγκυρότητα των υπάρχοντων αξιολογήσεων και γενικά την ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσής τους, όπως ενδεικτικά τις παρακάτω:

α. **επικοινωνία και ενημέρωση των φοιτητών** σχετικά με τις δυνατότητες και τους περιορισμούς των εργαλείων λογισμικού TN,

β. **υποχρεωτικές δηλώσεις** φοιτητών που θα συνοδεύουν υποβολές κειμένων για αξιολόγηση, ώστε να δηλώνουν ότι είναι δική τους εργασία, να αποδίδουν σωστά όλες τις πηγές τους και να αναγνωρίζουν τυχόν συμβολή υποστηρικτικών τεχνολογιών,

γ. **προσαρμογή του κανονισμού σπουδών** σχετικά με τα θέματα ακαδημαϊκού παραπτώματος, για όσους υποβάλλουν εργασίες προς αξιολόγηση με αδήλωτα δάνεια από λογισμικά τύπου ChatGPT,

δ. **επανασχεδιασμό της αξιολόγησης,**

ε. **έμφαση στη μάθηση και κριτική σκέψη των φοιτητών,** η ανάπτυξη των οποίων απειλείται από την άκριτη χρήση εργαλείων TN,

στ. **επέκταση του ψηφιακού αλφαριθμητισμού** για να συμπεριλάβει τα θετικά και αρνητικά της TN, και

ε. **αναγνώριση της ευθύνης της πανεπιστημιακής κοινότητας** – διοίκησης, διδασκόντων και φοιτητών - για τη διατήρηση της ακαδημαϊκής ακεραιότητας.

Το ίδιο το ChatGPT στην ερώτησή μας: «Πώς μπορεί να αποφευχθεί η λογοκλοπή στα σχολεία που χρησιμοποιούν τα έγγραφα ChatGPT;» μας απάντησε:

«...Συνοψίζοντας, η αποφυγή λογοκλοπής στα σχολεία κατά τη χρήση περιεχομένου που δημιουργείται από Τεχνητή Νοημοσύνη, όπως το ChatGPT, απαιτεί κατανόηση της ηθικής χρήσης της AI, σωστή αναφορά πηγών, χρήση περιεχομένου που δημιουργείται από AI ως εργαλείο κι όχι ως υποκατάστατο, κατάλληλη παράφραση, χρήση εργαλείων ανίχνευσης λογοκλοπής και αναζήτηση καθοδήγησης από τους εκπαιδευτικούς. Είναι σημαντικό να δίνετε πάντα προτεραιότητα στην ακαδημαϊκή ακεραιότητα και την πρωτοτυπία στην εργασία σας». Σημειώνω την «κατάλληλη παράφραση», δηλ. «την

επαναδιατύπωση σωστά του περιεχομένου με δικά τους λόγια...» ως προβληματική, αν δεν αναφέρεται η πηγή.

Ο τρόπος ανταπόκρισης στην πρόκληση του ChatGPT και άλλων μοντέλων γλώσσας TN στην εκπαίδευση και ιδίως στα ΑΕΙ, διαφέρει: Άλλοι, όπως το Υπουργείο Παιδείας της Νέας Υόρκης, έχουν καταφύγει στην απαγόρευση εφαρμογών TN όπως το ChatGPT από συσκευές και δίκτυα σε όλα τα σχολεία. Άλλοι πιστεύουν ότι απαιτούνται περισσότεροι πόροι και ενίσχυση των υπάρχοντων με νέα λογισμικά ανίχνευσης, ώστε οι εκπαιδευτικοί να είναι σε καλύτερη θέση να συλλαμβάνουν και να τιμωρούν περιπτώσεις εξαπάτησης μέσω του ChatGPT, και ορισμένοι, με τους οποίους συμφωνούμε, υποστηρίζουν ότι οι εκπαιδευτικοί και μάλιστα οι πανεπιστημιακοί θα πρέπει να υιοθετήσουν την TN ως πολύτιμο τεχνολογικό εργαλείο, υπό την προϋπόθεση ότι οι εφαρμογές της θα γίνονται με προσοχή, επιτήρηση, αξιολόγηση και διαφάνεια.

“

...οι εκπαιδευτικοί και μάλιστα οι πανεπιστημιακοί θα πρέπει να υιοθετήσουν την TN ως πολύτιμο τεχνολογικό εργαλείο, υπό την προϋπόθεση ότι οι εφαρμογές θα γίνονται με προσοχή, επιτήρηση, αξιολόγηση και διαφάνεια...

”

Σίγουρα, η δουλειά των διδασκόντων στην εκπαίδευση, και ιδίως στα πανεπιστήμια γίνεται πολύ πιο απαιτητική, αφού οι τεχνολογίες TN είναι πλέον μέρος της ψηφιακής μας κοινωνίας και, αργά ή γρήγορα, θα πρέπει να ενσωματωθούν προσεκτικά στη διοικητική, ερευνητική και διδακτική διαδικασία. Διδάσκοντες και διδασκόμενοι, με την καθοδήγηση της διοίκησης και των αρμόδιων θεσμών, θα πρέπει σύντομα να μπορούν να ενημερωθούν και να προβληματιστούν σχετικά με τις κατάλληλες χρήσεις και καταχρήσεις της TN. Η πανεπιστημιακή κοινότητα στη χώρα μας θα πρέπει άμεσα, λαμβάνοντας υπόψη τη διεθνή εμπειρία, να διατυπώσει τους δικούς της προβληματισμούς σε σχέση με την εκπαιδευτική λειτουργία της και τις μαθησιακές ικανότητες των φοιτητών, αλλά και με τα θέματα ακαδημαϊκής ηθικής ακεραιότητας και εντιμότητας. Ιδού πεδίο δόξης λαμπρό για το Πανεπιστήμιο Κρήτης, που μπορεί και πρέπει να πρωτοπορεί στη χρήση της TN στις δραστηριότητές του.

ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Η Εξέλιξη του Εγκεφάλου του Ανθρώπου. Βιολογία και Πολιτισμός



Γιώργος Χ. Παπαδόπουλος
Ομότιμος Καθηγητής
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Η αναζήτηση της προέλευσης και της εξέλιξης των νοητικών χαρακτηριστικών του σύγχρονου ανθρώπου είναι ένα επιστημονικό-ιδεολογικό εγχείρημα υψηλού επιστημονικού ρίσκου και αμφίβολης κοινωνικής αποδοχής. Η μεγάλη γνωσιακή ασυνέχεια μεταξύ ανθρώπου και ζώων, παρά την εξόφθαλμη κατασκευαστική ομοιότητά τους, ιδιαίτερα μεταξύ ανθρώπου και πιθήκων, γεννά σοβαρές δυσκολίες στο εγχείρημα της ανασύστασης των εξελικτικών βημάτων που ακολούθησε ο εγκέφαλος προς τη γνωσιακή διαφοροποίησή του, και, επομένως, το καθιστά ευάλωτο στην πιεστική ανθρώπινη ανάγκη για προνομακή σύνδεση με τον κόσμο και τον δημιουργό του.

Στη συζήτηση για την προέλευση και τη φύση των ανθρώπινων νοητικών ιδιαιτεροτήτων εκφράζονται συχνά δύο διαμετρικά αντίθετες προσεγγίσεις. Σύμφωνα με την πρώτη, ο νους, η γλώσσα, η σκέψη, η προθετικότητα του ανθρώπου δεν εμπίπτουν στην επικράτεια των φυσικών επιστημών. Σύμφωνα όμως με την άλλη, τη δαρβίνεια/επιστημονική, τα εντυπωσιακά χαρακτηριστικά του ανθρώπινου νου είναι εκδηλώσεις ενός προοδευτικά εξελιγμένου ζωικού εγκεφάλου, του οποίου οι κύριες δομές έχουν παρόμοια μορφολογία, παρόμοια οργάνωση, παρόμοιες συνδέσεις, παρόμοια χημεία και λειτουργία, και είναι επιρρεπείς σε πολλές κοινές ασθένειες με τον εγκέφαλο των άλλων ανώτερων θηλαστικών, ιδίως των πρωτεύοντων.

Προτού αναφερθώ στο πιθανολογούμενο νευρωνικό υπόβαθρο των γνωστικών ιδιαιτεροτήτων του ανθρώπου και στη σχέση του με το πολιτισμικό πλαίσιο που αυτό το νευρωνικό υπόβαθρο δημιουργεί, αλλά και από το οποίο

διαμορφώνεται, ας ξεκαθαρίσουμε δύο βασικά σημεία:

1ο. Οι διαπιστωμένες γονιδιακές μας διαφορές με τα υπόλοιπα είδη συχνά σοκάρουν γιατί είναι λιγότερες από όσες θα θέλαμε να πιστεύουμε ότι μας χωρίζουν. Όμως, όπως βεβαιώνουν οι μοριακοί βιολόγοι, ακόμη και απλές αλλαγές στη θέση των γονιδίων αλλάζουν την έκφρασή τους.

2ο. Η συμπεριφορά, η μνήμη και η μάθηση ΔΕΝ προϋποθέτουν την ύπαρξη νευρικού συστήματος. Οι πρώτοι οργανισμοί ανταποκρίθηκαν στις βασικές απαιτήσεις της επιβίωσης και επινόησαν τις κύριες κατηγορίες συμπεριφοράς (τακτισμοί, τροπισμοί, αντανακλαστικά, σταθερά πρότυπα δράσης κ.λπ.) πριν τις κληροδοτήσουν στους συνθετότερους οργανισμούς. Όπως σωστά επισημαίνει ο Joseph LeDoux, η σύνδεση της συμπεριφοράς με τη νοητική ζωή, όπως και η ίδια η νοητική ζωή, είναι μία μεταγενέστερη εξελικτική προσθήκη.

Κατά την εξελικτική μετάβαση από τους σπόγγους στα κνιδόζωα, η οργάνωση του σώματος έγινε πιο πολύπλοκη και εμφανίστηκαν οι νευρώνες, οι οποίοι πλέον μπορούσαν να μεσολαβούν ανάμεσα στα αισθητικά και στα κινητικά συστήματα του σώματος, αυξάνοντας έτσι την πολυπλοκότητα της αλληλεπίδρασης του οργανισμού με το περιβάλλον του. Είναι χρήσιμο με άλλα λόγια, όπως περίπου λέει ο Antonio Damasio, όταν παραδινόμαστε στην παραδοσιακή νευρο-κεντρική, εγκεφαλο-κεντρική και ακόμη περισσότερο φλοιο-εγκεφαλο-κεντρική προσέγγιση του αινίγμάτος μας, να θυμόμαστε ότι το νευρικό σύστημα παρουσιάστηκε ως βοηθός του σώματος και όχι ως οδηγός του.

“

...το νευρικό σύστημα παρουσιάστηκε ως βοηθός του σώματος και όχι ως οδηγός του.

”

Μετά από αλληπάλληλες γεωλογικές, οικολογικές και εξελικτικές αλλαγές και την εμφάνιση των μελών του γένους Homo, κάποια τυχαία γενετική μετάλλαξη που ίσως συνέβη στον Homo sapiens άρχισε να αλλάζει τη συνδεσμολογία του εγκεφάλου, προάγοντας ένα διαφορετικό είδος νόησης, βασισμένο στη συμβολική/αφηρημένη σκέψη και στη γλώσσα.

Ποιό νευρωνικό/γνωστικό και πολιτισμικό πλαίσιο επέτρεψε την εμφάνιση της γλωσσικής επικοινωνίας και της συμβολικής σκέψης;

Είναι σαφές ότι δε γνωρίζουμε και γι' αυτό αναλωνόμαστε σε υποθέσεις. Ωστόσο, αξίζει να θυμόμαστε ότι ο ανθρώπινος νους αποτελεί το αποτέλεσμα της εξελικτικής πορείας του εγκεφάλου του ανθρώπου αλλά και του πολιτισμού που αυτός δημιουργεί. Επομένως, είναι πιστεύω απολύτως δικαιολογημένη η άποψη ότι ένα μέρος της νευροψυχολογικής δομής του σύγχρονου ανθρώπου μπορεί να θεωρηθεί προϊόν της βιολογικής εξέλιξης, και ένα άλλο μέρος της προϊόν της επιλογής/επιβολής πολιτισμικών και τεχνολογικών κατακτήσεων και περιορισμών στη νευροψυχολογική ανάπτυξη και ωρίμαση.

Για την κατανόηση της σταδιακής εξέλιξης των δυνατοτήτων του εγκεφάλου του Homo sapiens έχουν διατυπωθεί διάφορες θεωρητικές εικασίες. Μία από τις πιο συγκροτημένες είναι αυτή που διατύπωσε ο Merlin Donald. Σύμφωνα με αυτήν, στη μακρόχρονη διαδικασία μετασχηματισμού ενός εγκεφάλου με τις γνωσιακές δυνατότητες περίπου του χιμπατζή σε έναν εγκέφαλο με τις γνωσιακές δυνατότητες του σύγχρονου ανθρώπου, υπήρξαν τρεις μείζονες, χωρίς να αποκλείονται και αρκετές ενδιάμεσες βαθμιαίες, εξελικτικές 'μεταβάσεις'/καινοτομίες, οι οποίες, εντέλει, εισήγαγαν νέα χαρακτηριστικά μνήμης στο ανθρώπινο γνωσιακό σύστημα. Οι δύο πρώτες μεταβάσεις αφορούν μείζονες βιολογικές προσαρμογές, με την πρώτη να σηματοδοτείται από την εμφάνιση της αναπαραστατικής/μυμητικής ικανότητας στον Homo erectus, και τη δεύτερη από την εμφάνιση του συστήματος ομιλίας στον Homo sapiens. Η πιο πρόσφατη τρίτη μετάβαση είναι κατά κύριο λόγο μη βιολογική, αφού χαρακτηρίζεται από την εμφάνιση του οπτικού συμβολισμού και της εξωτερικής συμβολικής αποθήκευσης (μνήμης). Η τελευταία αυτή μετάβαση, παρότι μη βιολογική, είναι εξίσου σημαντική εξέλιξη για τη γνωσιακή αρχιτεκτονική του ανθρώπου, προσφέροντας δυνατότητες (ίσως και περιπλοκές) ανάλογες με αυτές που προσφέρει σε έναν μεμονωμένο υπολογιστή η σύνδεσή του με ένα δίκτυο.

Τί ξεχωριστό έχει ο εγκέφαλος του ανθρώπου;

Όπως είναι προφανές, η σύγχρονη νευροεπιστήμη αναζητά στον ανθρώπινο εγκέφαλο τις δομικές ιδιαιτερότητες που επιτρέπουν την ανάδυση και εκδήλωση της εντυπωσιακής, φυσιολογικής και παθολογικής ατομικότητας. Σύμφωνα

μάλιστα με τη νευροεπιστήμη, οι γνωσιακές διαφορές του εγκεφάλου του ανθρώπου και των άλλων ζωικών ειδών είναι θέμα μάλλον ποσότητας, όχι ποιότητας. Οι απίστευτες δυνατότητες, αλλά και οι όποιες παρεκκλίσεις του ανθρώπινου μυαλού, φαίνεται ότι είναι αποτέλεσμα της οργάνωσης ενός πολύ μεγάλου αριθμού διαδραστικών δομικών στοιχείων, τα οποία, με τη βοήθεια της μακρόχρονης ανατροφής και εκπαίδευσης, διαπλέκονται ή ανα-διαπλέκονται, όπως τα συναρμολογούμενα τουβλάκια Lego. Στη δομική διαφοροποίηση του εγκεφάλου του ανθρώπου θεωρείται ότι πρέπει να συνυπολογισθούν οι εξής παράγοντες:

1. Πρώτος παράγοντας είναι το αυξημένο μέγεθος του εγκεφάλου. Θεωρείται βέβαιο ότι η ανάπτυξη των γνωστικών και κινητικών δεξιοτήτων του γένους Homo συναρτάται με την εξέλιξη του μεγέθους του εγκεφάλου. Το πηλίκο εγκεφαλοποίησης του ανθρώπου είναι 7,8-8, του ελέφαντα 2, του πιθήκου 1-2 και της γάτας 1. Η εξελικτική αύξηση του όγκου και του βάρους του εγκεφάλου στα πρωτεύοντα και ιδιαίτερα στους ανθρωποειδείς αποτέλεσε τη λυδία λίθο για την εξέλιξη της υπολογιστικής ισχύος του, αλλά το μέγεθος του εγκεφάλου δεν είναι ο μόνος παράγοντας στον οποίο πρέπει να αποδοθεί η όποια γνωστική υπεροχή του ανθρώπου (μείωση του βάρους του εγκεφάλου έως και κατά 50% μπορεί να μην προκαλεί ορατή μείωση της εξυπνάδας).

2. Ένας άλλος παράγοντας, που ίσως συμβάλλει στη διαφοροποίηση του εγκεφαλικού δυναμικού των ανθρώπων, είναι η εικαζόμενη μεγαλύτερη ποικιλία νευρικών κυττάρων στον νεοφλοιό. Ο τρόπος που συμβάλλουν τα σχετικά διαφοροποιημένα αυτά κύτταρα στις ιδιαίτερες δυνατότητες του ανθρώπου δεν είναι γνωστός, αλλά η παρουσία τους επιτρέπει διάφορες εικασίες. Για παράδειγμα, τα μεγαλύτερα και με περισσότερες συναπτικές άκανθες πυραμιδοειδή κύτταρα των συνειρμικών περιοχών (ιδιαίτερα του προμετωπιαίου φλοιού) του ανθρώπου πιθανολογείται από κάποιους ότι έχουν κομβικό ρόλο στην εξυπηρέτηση των κυκλωμάτων της συνείδησης. Το γεγονός μάλιστα ότι το πυκνό συναπτικό δίκτυο αυτών των κυττάρων ελέγχεται από κάποια οικογένεια γονιδίων στην οποία ανήκει και το περίφημο γονίδιο FoxP2, το οποίο εμπλέκεται στην οργάνωση του νευρικού κυκλώματος της γλώσσας, καθιστά αναγκαίο και τον συνυπολογισμό της γονιδιακής παραμέτρου στη διαμόρφωση της όποιας νευρωνικής ιδιαιτερότητας του ανθρώπου.

3. Ορισμένα γονίδια που εμπλέκονται στη διαμόρφωση του ανθρώπινου νευρικού παρεγχύματος εμφανίζουν κάποιες μοναδικές παραλλαγές. Ωστόσο, την έκταση και τη συμβολή αυτών των γονιδιακών παραλλαγών στη δομική και λειτουργική ιδιαιτερότητα του ανθρώπινου εγκεφάλου δεν είναι εύκολο να προσδιορίσουμε ακόμη.

4. Ένας άλλος παράγοντας διαφοροποίησης ανθρώπου και λοιπών ζώων είναι η μεγάλη ανάπτυξη της νεοφλοιικής

επικράτειας στον άνθρωπο. Εάν κάποιο από τα όργανα του ανθρώπου διαφέρει από το αντίστοιχο άλλων ζώων, αυτό είναι ο νεοφλοιός.

Στην εξελικτική διαδρομή, το πάχος του φλοιού δεν άλλαξε, αλλά η έκτασή του αυξήθηκε εκατό φορές στον πίθηκο και χίλιες φορές στον άνθρωπο. Υπολογίζεται ότι ο φλοιός των εγκεφαλικών ημισφαιρίων του ανθρώπου αποτελείται από περίπου 200 διαφορετικές φλοιικές περιοχές, των υπόλοιπων πρωτεύοντων από περίπου 50, ενώ των ζώων με μικρότερο μέγεθος εγκεφάλου από περίπου 20. Επιπλέον, φαίνεται ότι εντός κάθε φλοιικής περιοχής του ανθρώπου υπάρχει μεγαλύτερη εξειδίκευση υπο-περιοχών και υπο-στιβάδων, γεγονός που ίσως αυξάνει τον αριθμό, το μέγεθος και την αλληλεπίδραση των ρευμάτων επεξεργασίας της πληροφορίας. Επιπλέον των νεοφανών κυκλωμάτων (π.χ. γλώσσας), άξιες επισήμανσης είναι και οι εξελικτικές διαφοροποιήσεις του κινητικού και του οπτικού συστήματος στον εγκέφαλο των πρωτεύοντων, ιδιαίτερα του ανθρώπου.

5. Συγκριτική φυλογενετική εξέταση του φλοιού των εγκεφαλικών ημισφαιρίων οδηγεί στις διαπιστώσεις α. ότι το μέγεθος και η θέση των αισθητικών περιοχών δεν αλλάζουν σε όλα τα πλακουντοφόρα θηλαστικά, και β. ότι με την αύξηση του μεγέθους του εγκεφάλου στα πρωτεύοντα, μία μεγαλύτερη φλοιική έκταση αποδίδεται στις συνειρμικές περιοχές. Ο συνειρμικός φλοιός ωριμάζει αργά, έχει λειτουργικά χαρακτηριστικά και συνδεσμολογία που διαφέρουν από τις αισθητικές περιοχές, και είναι το τμήμα του νεοφλοιού που διαφέρει περισσότερο μεταξύ των ανθρώπων.

Τα ανθρώπινα μωρά γεννιούνται με σχετικά ανώριμο εγκέφαλο και η παρατεταμένη αναπτυξιακή περίοδος την οποία διέρχονται προσφέρει τη δυνατότητα να αξιοποιήσουν σταδιακά τις οργανωμένες εκπαιδευτικές πρακτικές και τις πληροφορίες που προσφέρει το υπάρχον πολιτισμικό πλαίσιο και το σύστημα αποθήκευσης των όποιων, ήδη κατακτημένων από τους άλλους, γνώσεων.

Εν τέλει, πέρα από κάθε αμφισβήτηση, η ‘μοναδικότητά’ μας οφείλεται στην ικανότητά μας να διδάσκουμε και διαπαιδαγωγούμε τις επόμενες γενιές, για καλό ή για κακό. Να κατακλύζουμε τις επόμενες γενιές με όλο το συναισθηματικό βάρος των προηγούμενων μυθολογικών, ιδεολογικών, και πολιτισμικών δημιουργημάτων μας, αλλά και να διδάσκουμε τις επόμενες γενιές, με εξαιρετικής ακρίβειας οδηγίες, όλες τις προηγούμενες εμπνεύσεις και κατακτήσεις μας. Με αυτόν τον τρόπο είναι διαθέσιμα

σε κάθε νέο παιδί, το σύστημα ανάγνωσης/γραφής, το Πυθαγόρειο Θεώρημα, η Θεωρία της Σχετικότητας, οι παρτιτούρες του Γιόχαν Σεμπάστιαν Μπαχ, αλλά και όλες οι ανιστόρητες δοξασίες για την προέλευση και την τύχη του κόσμου, όπως και οι οδηγίες κατασκευής όπλων μαζικού αφανισμού.

“
...η ‘μοναδικότητά’ μας οφείλεται στην ικανότητά μας να διδάσκουμε και διαπαιδαγωγούμε τις επόμενες γενιές, για καλό ή για κακό.”

Αφαιρέστε, όπως λέει η Herculano-Houzel, την υπάρχουσα τεχνολογία ή μία από τις γενιές μετάδοσης της γνώσης σε μία ομάδα ανθρώπων και θα έχετε την ουσία της ανθρώπινης εγκεφαλικής πραγματικότητας: εγκεφάλους με δυνατότητες αλλά χωρίς ικανότητες. Τα 16 δισεκατομμύρια νευρικά κύτταρα στον φλοιό των εγκεφαλικών ημισφαιρίων είναι ικανά να μας κάνουν βιολογικά ανθρώπους, αλλά όχι σύγχρονους ανθρώπους. Χρειαζόμαστε το Σχολείο για να διαμορφώνουμε την ανθρώπινη βιολογία μας σε ανθρωπότητα, ξανά, ξανά και ξανά.

Αυτό ίσως κάνει κάποιους να πιστεύουν ότι η φορά δημιουργίας της όποιας μοναδικότητάς μας είναι αντίστροφη από αυτή που προβάλλουν οι νευροεπιστήμονες.

Ότι, δηλαδή, ο πολιτισμός δεν οφείλεται στον μεγάλο εγκέφαλο, την εφευρετικότητα και τη γλώσσα μας, αλλά ότι ο πολιτισμός ‘πίεσε’ για τη δημιουργία μεγάλου εγκεφάλου, εφευρετικότητας και γλώσσας, και τροποποίησε την εξελικτική διαδικασία.

Η προσωπική μου άποψη είναι ότι στο σημείο της εξέλιξης που βρισκόμαστε έχει μάλλον μικρότερη σημασία το εάν η κότα-εγκέφαλος έκανε το αυγό-πολιτισμό ή το αντίστροφο. Αντίθετα, θα πρέπει να μας απασχολεί περισσότερο η προφανής δυνατότητα της πολιτισμικής παραμέτρου να επηρεάζει τη βιολογική ύπαρξη και εξέλιξη του ανθρώπου. Πολύ σύντομα, η Γενετική Μηχανική μπορεί να καταστήσει την έννοια του (όποιου) είδους χωρίς το γνωστό παραδοσιακό νόημα.

Επιπλέον, και αφήνοντας κατά μέρος τους κινδύνους που δημιουργεί διαρκώς η τεχνολογική δυνατότητα του ανθρώπινου είδους να καταστρέψει όλον τον κατοικημένο πλανήτη, το όραμα(;) πολλών για αποσύνδεση του σώματος από το πνεύμα, αλλά και για συνολική αναβάθμιση του εγκεφαλικού λογισμικού μας, πλησιάζει σε κάποια υλοποίησή του: Η σύνδεση ή μεταφόρτωση του εγκεφαλικού λογισμικού στον κυβερνοχώρο είναι προ των πυλών. Τα μετα-βιολογικά παιδιά μας περιμένουν. Ενώ, βέβαια, την ίδια στιγμή, οι βιολογικές μας ανάγκες παραμένουν πεισματικά ενσωματωμένες στο κορμί μας και διεκδικούν καθημερινά την ικανοποίησή τους.



ΕΠΙΣΤΗΜΗ & ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΑ

Από τη Μεγάλη Γρίπη στην Πανδημία Covid-19



Μανόλης Τζανάκης
Αναπληρωτής Καθηγητής
Τμήμα Ψυχολογίας
Πανεπιστήμιο Κρήτης

Μη φαρμακευτικά μέσα αντιμετώπισης των επιδημιών: Ομοιότητες, διαφορές, προβληματισμοί...

Στην αρχή της πανδημίας Covid-19 πολλοί κοινωνικοί επιστήμονες σε όλο τον κόσμο επιχείρησαν να ανατρέξουν στο παρελθόν, αναζητώντας ανάλογα παραδείγματα επιδημιών, προκειμένου να κατανοήσουν τη δυναμική της σύγχρονης πανδημίας αλλά και τον τρόπο αντιμετώπισής της. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στα «μη φαρμακευτικά μέτρα», σύμφωνα με την ορολογία του Νικόλα Χρηστάκη, ο οποίος στο βιβλίο του *Το βέλος του Απόλλωνα* (Χρηστάκης, 2020) επιχείρησε μια εθνογραφία της πρώτης φάσης της πανδημίας. Εάν θέλουμε να συγκρίνουμε τη διαχείριση της πανδημίας Covid-19, και ειδικότερα τα μη φαρμακευτικά μέτρα, με ανάλογα γεγονότα της παστεριανής εποχής, το πιο δόκιμο ίσως παράδειγμα είναι η Μεγάλη Γρίπη, η λεγόμενη «Ισπανική Γρίπη» της περιόδου 1918-19. Πρόκειται πράγματι για συγκρίσιμο γεγονός γιατί εμφανίζεται ως φαινόμενο που αντιμετωπίζει η μοντέρνα παστεριανή ιατρική, έχει παγκόσμια μετάδοση, μεγάλο αριθμό θυμάτων, με τη συντριπτική πλειονότητα των νοσούντων να εμφανίζει πολύ ήπια συμπτώματα. Τα μη φαρμακευτικά μέτρα φαίνεται να είναι παρόμοια: προσπάθεια περιορισμού των μετακινήσεων, κλείσιμο υπηρεσιών και σχολείων σε ορισμένες χώρες όπου η ιατρική είχε νομιμοποιηθεί και ισχυροποιηθεί, περιορισμός δραστηριοτήτων και μετακινήσεων, προληπτική καραντίνα μετακινούμενων, χρήση μάσκας, κ.ά. (Vinet, 2020).

Για την αντιμετώπιση της τρέχουσας πανδημίας υιοθετήθηκαν ταχύτατα κοινές σε παγκόσμιο επίπεδο φαρμακευτικές και μη φαρμακευτικές παρεμβάσεις που προσομοιάζουν με άλλες συλλογικές εμπειρίες, καθοδηγούμενες εν μέρει από τις δυνάμεις της αγοράς και εν μέρει από τους διεθνείς ιατρικούς θεσμούς και τους επικεφαλής των εθνικών συστημάτων υγείας (Matthewman and Huppatz, 2020). Αυτό που πρωτίστως διακρίνει την πανδημία Covid-19 από άλλες δυνητικά συγκρίσιμες καταστάσεις είναι ότι ο παγκόσμιος πληθυσμός μετετράπη σε ενιαίο κοινωνικό εργαστήριο πολιτικών υγείας. Μάλιστα, η ίδια η συνειδητοποίηση ότι πρόκειται για ένα φαινόμενο που συμβαίνει ταυτόχρονα σε όλο τον κόσμο, είναι δυναμικό και απειλητικό, κατέστη καθαυτό αντικείμενο διαχείρισης και ελέγχου.

Βιοπολιτική των συναισθημάτων και διακυβέρνηση του ρίσκου

Η διακυβέρνηση της πανδημικής συνθήκης ανέδειξε μια ιδιαίτερη μορφή διαχείρισης, με τη μορφή κατανομής κινδύνων και κόστους, βασισμένης σε διαφοροποιημένα ως προς την ένταση και το είδος μέτρων περιορισμού. Έτσι, οι πολιτικές προστασίας της δημόσιας υγείας πήραν τη μορφή πολιτικών κατανομής διακινδυνεύσεων, καθώς καθόρισε ποιες κοινωνικές ομάδες θα εκτεθούν σε μεγαλύτερο υγειονομικό ρίσκο, καθώς και σε ποιες θα καταλογιστεί μεγαλύτερο εύρος οικονομικό κόστος. Η διαχείριση του ισοζυγίου κοινωνικού-συναισθηματικού και υγειονομικού ρίσκου από τη μια μεριά και οικονομικού κόστους από την άλλη, αποτέλεσε το μείζον κριτήριο εφαρμογής πολιτικών υγείας, δεδομένης της διάρκειας της έκτακτης συνθήκης (Αλεξιάς, Σαββάκης και Τζανάκης, 2022).



Προσαγωγή για πλημμελή χρήση μάσκας (πηγή: California State Library)

Κατά συνέπεια, οι πολιτικές υγείας βασίστηκαν στη στοχοθετημένη καλλιέργεια συναισθημάτων όπως ο φόβος και η ελπίδα, ως βασικών μέσων επιβολής του περιορισμού των μετακινήσεων, των σωματικών επαφών, της φυσικής εγγύτητας, και εν γένει της νομιμοποίησης των πολιτικών ελέγχου, διευρύνοντας τις αρμοδιότητες του ιατρικού θεσμού. Αξίζει ωστόσο να σημειωθεί ότι αυτές οι επιλογές βασίζονται στον τρόπο που η προϊούσα ιατροκοποίηση της ζωής χαρακτηρίζει την εξατομίκευση στις «κοινωνίες της διακινδύνευσης» (Beck, 2015). Εάν το απώτατο όριο της εξατομίκευσης είναι το φθαρτό ατομικό σώμα, η αίσθηση του κινδύνου, λόγω της πιθανής δράσης ενός παθογόνου μικροοργανισμού, καθιστά πολύ εύκολα αποδεκτή τη διεύρυνση των ιατρικών αρμοδιοτήτων. Σε ένα κοινωνικό περιβάλλον εμποτισμένο από την ιδεολογία της ατομικής πραγμάτωσης, βασισμένης σε μια αναστοχαστική σχέση με τον εαυτό και την έλλογη διαχείριση των ρίσκων, οι βιοπολιτικές, ειδικά με τη μορφή της δημόσιας υγείας και της προληπτικής ιατρικής, είναι ευκολότερο να γίνουν αποδεκτές ακόμα και όταν το τίμημα είναι ο δραστικός περιορισμός των ελευθεριών. Δε μας ξενίζει έτσι ότι, σε αυτή τη διασταύρωση πολιτισμικών διεργασιών μακράς διάρκειας και επιδημικής συγκυρίας, τα συναισθήματα μετατράπηκαν πολύ γρήγορα σε κεντρικό εργαλείο

“
...τα συναισθήματα μετατράπηκαν πολύ γρήγορα σε κεντρικό εργαλείο εφαρμογής της βιοπολιτικών, με τρόπο ώστε να μην είναι σε γενικές γραμμές αναγκαία η βίαιη επιβολή: τεχνικές εαυτού και τεχνικές σώματος συνενώθηκαν στο έθος της αυτοσυντήρησης και της εξατομικευμένης προοπτικής.”

”

θεώρηση μέρους της επιστημονικής γνώσης ως ιδιωτικού κεφαλαίου (βλ. πατέντες που προστατεύουν και ευνοούν τις φαρμακοβιομηχανίες). Αυτού του είδους η «κοινωνική προστασία» φαντάζει ως κάτι το παράδοξο, εάν σκεφτούμε ότι η πανδημία ανέδειξε με ένταση τη σημασία του δημόσιου τομέα της υγείας και τις ανεπάρκειες του ιδιωτικού, ο οποίος αδυνατεί να διαχειριστεί ανάλογες υγειονομικές κρίσεις. Έτσι τίθεται μετ' επιτάσεως το ερώτημα *τι σύστημα υγείας θέλουμε;* (δημόσιο ή ιδιωτικό, πόσο δημόσιο και πόσο ιδιωτικό, και κατά συνέπεια τι κράτος πρόνοιας θέλουμε και ποιος θα πληρώσει γι' αυτό

εφαρμογής της βιοπολιτικών, με τρόπο ώστε να μην είναι σε γενικές γραμμές αναγκαία η βίαιη επιβολή: τεχνικές εαυτού (Foucault, 2013) και τεχνικές σώματος (Mauss, 2004) συνενώθηκαν στο έθος της αυτοσυντήρησης και της εξατομικευμένης προοπτικής.

Κατά συνέπεια, η πανδημική συνθήκη ενδέχεται να αυξήσει το κύρος της επιστημονικής ιατρικής και, ως εκ τούτου, την ώσμωσή της με την πολιτική. Είναι πολύ πιθανό να αναπτυχθούν βιοπολιτικές μεγαλύτερης έντασης, κυρίως στο πεδίο της δημόσιας υγείας, με την εφαρμογή εκτεταμένων προληπτικών μέτρων επιτήρησης του πληθυσμού, κάτι που έχουμε ξαναδεί σε ανάλογες συνθήκες στην ελληνική ιστορία (Κορασίδου, 2000, 2002, Κωστής, 1995). Εξάλλου, οι νέες τεχνολογικές εφαρμογές παρέχουν δυνατότητες επεξεργασίας σε ενεστώτα χρόνο ευρείας γκάμας βιομετρικών και προσωπικών δεδομένων και αντίστοιχων κατηγοριοποιήσεων, μέσω αλγοριθμικών υπολογισμών, παραμέτρων που αφορούν εξίσου το σώμα, τη συναισθηματική κατάσταση και την κοινωνική συμπεριφορά (Petersen and Lupton, 1996, Petersen and Bunton, 1997, Scambler, 2020, French and Monahan, 2020, Bell and Green, 2020, Monaghan, 2020).

Πανδημία και πολιτικά διακυβεύματα

Ένα ευρύτερο, ωστόσο, ερώτημα είναι ποιο θα είναι το ιδεολογικό αποτύπωμα της συλλογικής εμπειρίας της πανδημίας. Και αυτό γιατί η πανδημία λειτούργησε επίσης ως μεγεθυντικός φακός αναδεικνύοντας κοινωνικές ανισότητες σε ατομικό, περιφερειακό, εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο, καθώς και μια σειρά ρυθμίσεις που τις ενισχύουν, όπως είναι η εμπορευματοποίηση της υγείας και η

και με ποιο τρόπο) (Giannopoulou and Tsobanoglou, 2020). Όπως επίσης πώς θα γεφυρωθούν μια σειρά από «ασυνέχειες» και χάσματα στη φροντίδα υγείας: (α) μεταξύ της κοινωνικής φροντίδας και των υπηρεσιών υγείας, (β) μεταξύ της ατροφικής στην Ελλάδα πρωτοβάθμιας περίθαλψης και της δευτεροβάθμιας, και (γ) μεταξύ των υπηρεσιών ψυχικής υγείας και των λοιπών ιατρικών και κοινωνικών υπηρεσιών. Χάσματα με σαφέστατο ταξικό πρόσημο, καθώς η γεφύρωσή τους εξαρτήθηκε από τους διαθέσιμους ατομικούς-οικογενειακούς «πόρους».

Η Μεγάλη Γρίπη έπεσε για χρόνια στη λήθη, υπό το βάρος της συγκυρίας του Μεγάλου Πολέμου, έχοντας όμως σημαντικές συνέπειες στις μετέπειτα πολιτικές υγείας (Vinét, 2020). Πολλές εναλλακτικές διαφαίνονται στην περίπτωση της τρέχουσας πανδημίας. Θα αποτολμούσα να σκιαγραφήσω τρεις, τις οποίες θέτω με μορφή ερωτημάτων:

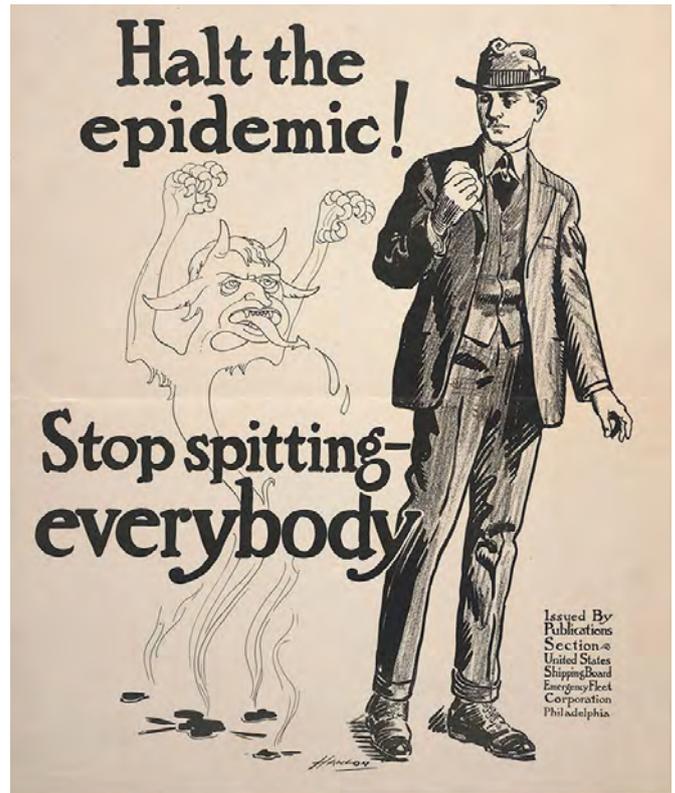
(α) Θα μπορούσε η εμπειρία της πανδημίας να οδηγήσει σε ένα ριζοσπαστικό πολιτικο-οικολογικό αναστοχασμό, λειτουργώντας προσθετικά στον προβληματισμό για την κλιματική αλλαγή; Η «προστιθέμενη αξία» μιας τέτοιας οικολογικής ευαισθησίας, της συναίσθησης ότι η πανδημία εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον παγκοσμιοποιημένο καπιταλισμό, δεν είναι βεβαίως κάτι που απλά προκύπτει. Συχνά οι συλλογικές εμπειρίες εμπλουτίζουν το δυσδιάκριτο σε ενεστώτα χρόνο κοινωνικό μάγμα, κατά την έκφραση του Καστοριάδη (2010), το οποίο ενισχύει υποβόσκουσες διεργασίες που υπό προϋποθέσεις ενδέχεται να οδηγήσουν σε τεκτονικά ρήγματα στο μέλλον.

(β) Η ένταση της βιοπολιτικής ρύθμισης, και της συνακόλουθης πανδημικής βιοκοινωνικότητας, θα μπορούσε να ριζοσπαστικοποιήσει, προς τα δεξιά ή προς τα αριστερά, ευρύτερα κοινωνικά στρώματα, ως αντίδραση ομάδων ή κοινωνικών κατηγοριών στη σύζευξη ιατρικής και κρατικής καταστολής, με την ταυτόχρονη προώθηση οικονομικών συμφερόντων;

(γ) Δεδομένης της κυριαρχίας του παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού, μήπως η πανδημική συνθήκη συνιστά μια ακόμα ευκαιρία για την προώθηση ενός περιχαρακωμένου από τους ενισχυμένους θεσμούς επιτήρησης νέου ηδονισμού, υπό την αιγίδα του νεοφιλελευθερισμού;

Αν και το πουλί της γνώσης πετά το σούρουπο, κατά τη γνωστή ρήση του Χέγκελ, γνωρίζουμε ήδη ότι αυτό που απείλησε και αυτό που απειλήθηκε εν τέλει, έστω ως επίκληση, κυριολεκτικά ή μεταφορικά, δεν είναι μόνο ένας παθογόνος παράγοντας, αλλά πολύ περισσότερο μια μορφή κοινωνικής οργάνωσης, δομικά άνιση.

Μπορείτε να δείτε [εδώ](#) περισσότερα για τις βιβλιογραφικές αναφορές.



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ

Ιστορίες Τοπίου με Αφορμή την Πανεπιστημιούπολη Γάλλου



Φαίδων Μουδόπουλος-Αθανασίου

Ακαδημαϊκός Υπότροφος
Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας
Πανεπιστήμιο Κρήτης

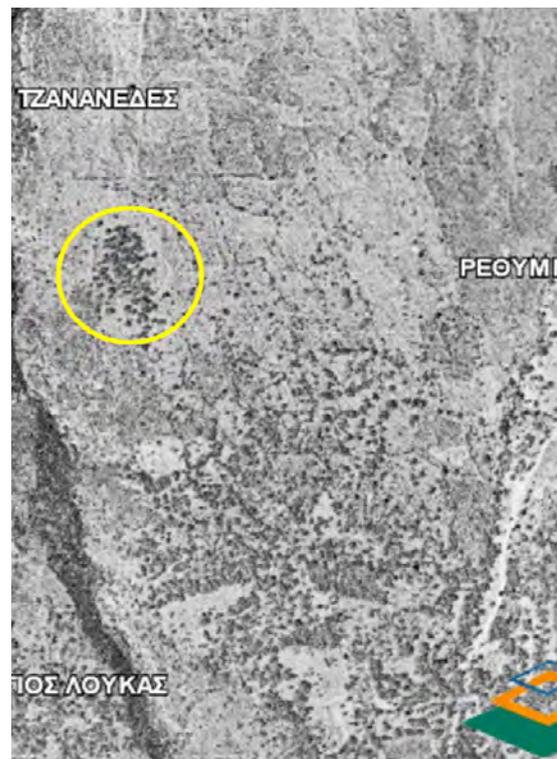
Το χειμερινό εξάμηνο του ακαδημαϊκού έτους 2022-2023, ανέλαβα ως ακαδημαϊκός υπότροφος του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας να σχεδιάσω και να υλοποιήσω το μάθημα *Ιστορία Τοπίου, Υλικός Πολιτισμός και Έρευνες Πεδίου για την Οθωμανική Περίοδο*. Έχοντας σχετικές εμπειρίες από τις σπουδές μου στο Ηνωμένο Βασίλειο, επέλεξα να προσδώσω στο μάθημα ένα πρακτικό σκέλος εκτός της αίθουσας διδασκαλίας, όπου οι φοιτητές/τριες θα είχαν τη δυνατότητα να κατανοήσουν επί τόπου, στα τοπία του **Βοτανικού Κήπου** και της δασώδους έκτασης βορείως της Φιλοσοφικής Σχολής, στοιχεία που υπό άλλες συνθήκες θα έμεναν στις δισδιάστατες διαφάνειες.

Γνωρίζοντας σταδιακά την μελέτη της ιστορίας του τοπίου, γίνεται σαφές πως ο ορισμός υπερβαίνει αυτόν ενός *αισθητικού paysage* και πως το πεδίο συγκροτείται μεταξύ άλλων από την ιστορική συγκυρία του παρόντος και από τις επιδιώξεις των διαφόρων ομάδων που δραστηριοποιούνται στον τόπο. Και παρότι υπάρχουν συγκεκριμένες ερμηνευτικές τομές, πάντοτε σε ένα τοπίο γίνονται αντιληπτά τα κατάλοιπα διαφορετικών περιόδων. Έτσι, παραπέμποντας στον T.S. Eliot που έγραφε στα *Τέσσερα Κουαρτέτα* πως

*Time past and time future
What might have been and what has been
Point to one end
Which is always present,*

στο τοπίο της Πανεπιστημιούπολης Γάλλου οι ξερολιθικοί τοίχοι - χωρίσματα των αγροτικών ιδιοκτησιών, τα παλαιά μονοπάτια, οι γηραιές δρύες που κάποτε επιτελούσαν πολλαπλές χρήσεις για τους κατοίκους του χωριού, συνυπάρχουν με τις ακαδημαϊκές υποδομές του Πανεπιστημίου, όπως αυτές συνεχίζουν να δομούνται από την περίοδο της απαλλοτρίωσης της έκτασης έως σήμερα.

Για την εξάσκηση στην αναγνώριση των φάσεων/χρήσεων του τοπίου, αφού αναλύθηκαν τα σχετικά μεθοδολογικά εργαλεία στην αίθουσα, χρησιμοποιήθηκε η έκταση της Πανεπιστημιούπολης ως ένα εργαστήριο πρακτικής άσκησης για την κατανόηση των πολλαπλών επιπέδων της ιστορίας του. Αυτή η δημοσίευση έχει στόχο να αναδείξει τέσσερα σημεία από αυτή τη διαδικασία, όπως επίσης να τονίσει τη δυνατότητα παρόμοιων δραστηριοτήτων να αναδεικνύουν κακώς κείμενα αλλά και να προσφέρουν εναλλακτικές ως προς την συνδιαχείριση των τοπίων της Πανεπιστημιούπολης από την ακαδημαϊκή κοινότητα.



Εικόνα 1



Εικόνα 2

Σημείο 1

Η ανάλυση των αεροφωτογραφιών του 1945 από το Ελληνικό Κτηματολόγιο επιβεβαίωσε τις αφηγήσεις γηραιών κατοίκων του Γάλλου για τη χρήση της έκτασης πριν την απαλλοτρίωση από το Πανεπιστήμιο. Επρόκειτο για μικτή αγροκτηνοτροφική ζώνη που κατά περιοχές συγκέντρωνε συστάδες δρυών, ελιών και χαρουπιών, δέντρα τα οποία διαχειρίζονταν οι κάτοικοι και το μοναστήρι του Αγίου Παύλου (για ξυλεία, καρπούς, κ.ο.κ.). Ήταν λοιπόν ένα τυπικό μεσογειακό τοπίο στο πλαίσιο της οικιακής οικονομίας, που περιελάμβανε στοιχεία μεσογειακού αραιού δρυοδάσους. Στην εικόνα 1 διακρίνονται οι συστάδες δέντρων με σκούρο μαύρο χρώμα (όσο πιο σκούρα και μεγάλης διαμέτρου η κουκίδα, τόσο πιο αρχαία τα δέντρα). Επίσης, αχνοφαίνονται τα μονοπάτια και εντοπίζονται και οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις.

Σημείο 2

Συνεχίζοντας τη φωτογραφική αναγνώριση του 1945, το αρχαιότερο τμήμα δασωμένης έκτασης συγκεντρώνεται ΒΑ της Πανεπιστημιούπολης (εικ. 1, σε κίτρινο πλαίσιο), εντός των ορίων του Βοτανικού Κήπου. Επρόκειτο για περικλειστο χωράφι που περιείχε κυρίως ελαιόδεντρα και χαρουπιές. Η εικόνα 2 δείχνει πως διαμορφώθηκε η έκταση αυτή καθώς την αναζητήσαμε στο πλαίσιο του μαθήματος στις 22.11.2022, οπότε και έγινε λήψη των φωτογραφιών που παρουσιάζονται στις εικόνες 2-4: ισοπεδώθηκε (!) για να τοποθετηθούν τα φωτοβολταϊκά πάνελ. Η εικόνα 3 απαντά στο ερώτημα πώς γνωρίζουμε τα είδη των δέντρων που αποτελούσαν την αρχαιότερη δασώδη έκταση της Πανεπιστημιούπολης: τα δέντρα ξεριζώθηκαν και αποτέθηκαν εντός του δασικού δρόμου πυρόσβεσης, αναγνωρίστηκαν δε από τους κορμούς και τα φυλλώματά τους. Γίνεται έτσι κατανοητό το τετράστιχο του Eliot και η εφαρμογή του στη μελέτη του τοπίου: οι

μεταβολές, όπως και ψήγματα των διαφορετικών φάσεων, γίνονται κατανοητές μόνο στο παρόν.

Σημείο 3

Είναι γνωστό πως από το νησί της Κρήτης λείπει το πράσινο, είτε σε μορφή μεσογειακού δάσους είτε αστικών αλσών. Η κοινή λογική και η σύγχρονη πρακτική θα θεωρούσε οξύμωρη τη χωροθέτηση φωτοβολταϊκών πράσινης ανάπτυξης ισοπεδώνοντας δασώδη έκταση, καθώς η διεθνής πρακτική τα τοποθετεί κυρίως σε στέγες υφιστάμενων (και σχεδιαζόμενων) κτιρίων. Μια εξειδικευμένη εταιρεία στην τοποθέτηση φωτοβολταϊκών σε πανεπιστήμια προτείνει ως κατάλληλες επιφάνειες τις σκεπές υφιστάμενων κτιρίων και τους χώρους στάθμευσης, ώστε η πράσινη ενέργεια να οδηγεί στην αναβάθμιση υφιστάμενων υποδομών <https://www.centricbusinesssolutions.com/us/knowledge-center/blogs/how-can-colleges-and-universities-monetize-campus-infrastructure>. Σε αντίστοιχο πλαίσιο, το Τμήμα Χημείας του Πανεπιστημίου του Νότινγκχαμ κέρδισε το British Renewable Energy Awards για το The Centre for Sustainable Chemistry **ένα κτίριο-κόσμημα**. Σε μια Φιλοσοφική Σχολή που οι εγκαταστάσεις το 2009 αίθουσες διδασκαλίας του Πανεπιστημίου Κρήτης βάζουν νερά από τις χειμερινές βροχές, θα ήταν εύλογο η αναγκαιότητα της πράσινης ενέργειας να συνδυαζόταν με την επιδιόρθωση-αναβάθμιση του κτιριακού αποθέματος, με τοποθέτηση φωτοβολταϊκών στις στέγες. Θα αποφευγόταν έτσι το μεταμοντέρνο παράδοξο: τη στιγμή που κατατομείται δασώδης έκταση εντός Πανεπιστημιούπολης για τη χωροθέτηση φωτοβολταϊκών να εμφανίζεται αφίσα εντός του εστιατορίου που να διαφημίζει την πράσινη μεταστροφή, καθώς για κάθε πλαστικό πακέτο φυτεύεται και “ένα νέο δέντρο” (εικ. 4)... Τα παραπάνω τονίζουν την αναγκαιότητα συμπερίληψης του ερευνητικού προσωπικού και της φοιτητικής κοινότητας στον αναπτυξιακό



Εικόνα 3

σχεδιασμό του Πανεπιστημίου, καθώς η διεθνής πρακτική των ανωτάτων ιδρυμάτων έχει αφήσει προ πολλού πίσω της τις “νεοελληνικές” εργολαβικές λογικές.

Σημείο 4

α) Σύμφωνα με το *Environment America* τα φωτοβολταϊκά αποτελούν μια μεγάλη ευκαιρία για τα πανεπιστήμια, καθώς, πέρα από την παραγωγή “καθαρής ενέργειας” και τη μείωση του ενεργειακού κόστους, τα τμήματα των μηχανικών μπορούν να συμμετάσχουν στην έρευνα, χωροθέτηση και τοποθέτηση τους προωθώντας την επαγγελματική κατάρτιση (vocational training) των οικείων φοιτητών/τριων.

β) Λόγω του Βοτανικού Κήπου αλλά και του δυναμικού τοπίου που αναπτύσσεται εντός Πανεπιστημιούπολης στα βόρεια της Φιλοσοφικής Σχολής, είναι σαφές πως όλη η έκταση της Πανεπιστημιούπολης, εκτός του “κτιριακού δακτύλου”, είναι σημαντική για ποικίλους λόγους. Μπορεί να λειτουργήσει ως διεπιστημονικά εργαστήρια Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Τοπίου, Πολιτισμικής Οικολογίας, Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Εθνοφαρμακευτικής. Το υφιστάμενο αδόμητο status της αποτελεί ένα αδιάσειστο

συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι των υπόλοιπων Πανεπιστημίων της χώρας, και μπορεί να αποτελέσει πόλο έλξης φοιτητών σε προπτυχιακό και μεταπτυχιακό επίπεδο.

Τα δύο αυτά στοιχεία τονίζουν ευκαιρίες που θα αναδείκνυαν το Πανεπιστήμιο Κρήτης πρωτοπόρο πανελλαδικά, ευκαιρίες που κινδυνεύει να απεμπολήσει. Ένα απαραίτητο βήμα, για να μην πληγώσει το Πανεπιστήμιο κι άλλο την Πανεπιστημιούπολή του, θα ήταν η χωροθέτηση του Μεγάλου Αμφιθεάτρου στη θέση του ημιτελούς υφιστάμενου και όχι στη δασώδη έκταση πλησίον της Φιλοσοφικής Σχολής, όπως άλλωστε έχουν ζητήσει και με επιστολή τους 134 διδάσκοντες του Πανεπιστημίου Κρήτης.



Εικόνα 4



επιφυλάξεις



Γιώργος Χουλιάρας
Γλύπτης
Ομότιμος Καθηγητής
Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών

Δημόσια Γλυπτική

Δημόσια γλυπτική ονομάζουμε τη γλυπτική που είναι τοποθετημένη στον δημόσιο χώρο και προσιτή στον κάθε πολίτη. Δημόσιος χώρος με την ευρύτερη έννοια μπορεί να χαρακτηριστεί και ο ιδιωτικός χώρος με δυνατότητα πρόσβασης σε αυτόν, όπως για παράδειγμα ξενοδοχεία αλλά και ιδιωτικά κτίρια με δημόσιο χαρακτήρα (Δ.Ε.Κ.Ο., κινηματογράφοι κ.λπ.). Υπ' αυτή την έννοια δημόσια είναι και η γλυπτική που τοποθετείται στο δημόσιο μετώπο τους, αν και σε τέτοιους χώρους η γλυπτική είναι σχεδόν ανύπαρκτη, με εξαίρεση κάποια γλυπτά σε νοσοκομεία (π.χ. Ευαγγελισμός, Ωνάσειο κ.λπ.) και στο εσωτερικό μεγάλων ξενοδοχείων.

Η γλυπτική μαζί με την αρχιτεκτονική, ή το πάντρεμα των δύο (όπως στο Χίλτον Αθήνας), είναι οι πλέον δημόσιες τέχνες, καθώς συμμετέχουν στην εικόνα της πόλης διαμορφώνοντας την εντύπωση και το συναίσθημα που αποκομίζει κάποιος που ζει σε αυτή ή την επισκέπτεται.

Η γλυπτική στον χώρο διακρίνεται στη γλυπτική που τοποθετείται είτε για κάποιο ιστορικό πρόσωπο ή μνημειακό γεγονός είτε αποκλειστικά για αισθητικούς λόγους (πλαστική επεξεργασία δημόσιων χώρων, πλατείες, παιδικές χαρές, ιδιωτικοί χώροι κ.λπ.).

Μετά από αυτή τη σύντομη εισαγωγή ας εξετάσουμε τη δημόσια γλυπτική της Αθήνας και της χώρας γενικότερα. Η «στημένη» γλυπτική στην Ελλάδα χωρίζεται σε δύο μεγάλες φάσεις που οριοθετούνται από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Στην πρώτη φάση, που ξεκινά από τα μέσα του 19ου αιώνα, αναπτύσσεται η νεοκλασική γλυπτική που κυρίως πλαισιώνει την αντίστοιχη αρχιτεκτονική (π.χ. Τριλογία της οδού Πανεπιστημίου) και μνημεία ιστορικών γεγονότων και προσώπων (ανδριάντας Κολοκοτρώνη κ.λπ.), καθώς και λίγα ελεύθερα ιδεαλιστικά γλυπτά (*Ευλοθραύστης* στον Εθνικό Κήπο). Την περίοδο αυτή

δημιουργείται στη χώρα μια μορφωμένη αστική τάξη που έχει το βλέμμα στραμμένο στην αρχαιότητα και την Ευρώπη και αρχές και αξίες οι οποίες αντανακλώνται στους κρατικούς θεσμούς και τη διοίκηση.

Την ίδια περίοδο, οι γλύπτες καλούνταν να υλοποιήσουν μια γλυπτική της ποιότητας και του ύφους των κτιρίων που θα πλαισιώναν. Η εκπαίδευση και το ήθος των γλυπτών «χτιζόταν» με ανάλογες αρχές και αξίες. Επιπροσθέτως, τα έργα της γλυπτικής τους ακολουθούσαν απαρέγκλιτα τους κανόνες της μορφολογίας και θεματολογίας της εποχής τους. Σ' ένα τέτοιο πλαίσιο ήταν πολύ δύσκολο να παρεισφρήσουν κακοί και



Γ. Χουλιάρας, *Μνημείο Εθνικής Αντίστασης* στη Δραπετσώνα, έργο από χαλκό, 1987

τυχάρπαστοι τεχνίτες αλλά κι εύκολο να αναδειχθούν σπουδαίοι καλλιτέχνες. Δημόσιοι άρχοντες με μόρφωση και ήθος και εξαιρετοι γλύπτες δημιούργησαν τη νεοκλασική γλυπτική που συναντάμε στα αντίστοιχα κτίρια (π.χ. Τριλογία, Στάδιο, Παλιά Βουλή) και σε άλλους χώρους της Αθήνας, και που θαυμάζεται και αγαπιέται από τους πολίτες και τους επισκέπτες της πόλης.

Από τον Μεσοπόλεμο ως τα τέλη της δεκαετίας του 1950 εμφανίζονται και οι πρώτοι πιο ρεαλιστές γλύπτες που, ως συνέπεια της Μικρασιατικής Καταστροφής και του τέλους της «μεγάλης ιδέας», απομακρύνονται από τον κλασικισμό, ενώ, συγχρόνως, επηρεάζονται από τα νέα ρεύματα της Δύσης. Χαρακτηριστικά έργα που σηματοδοτούν αυτή την αλλαγή είναι ο *Δισκοβόλος* του Δημητριάδη καθώς και τα πρώτα έργα του Τόμπρου και του Ζογγολόπουλου.

Από το 1950 και μετά, και ως συνέπεια της τραυματικής εμπειρίας της δεκαετίας του 1940, συντελούνται καταγιστικές αλλαγές στη δομή της ελληνικής και κυρίως της αθηναϊκής κοινωνίας, της οποίας η σύνθεση αλλοιώνεται με τη μετακίνηση μεγάλου μέρους του πληθυσμού από την ύπαιθρο στην πρωτεύουσα. Ταυτοχρόνως, από τη μετακίνηση αυτή, προκύπτει η ανάγκη γρήγορης στέγασής του.

Η δόμηση της πόλης διέπεται πια από τις αρχές του εύκολου κέρδους, την ανασφάλεια των πολιτών και την παντελή αδιαφορία για την αισθητική της, με τη σύμπραξη των θεσμών και της διοίκησης, δια της νομοθεσίας και της μονομερούς πολιτικής που είναι κυρίαρχη στη δομή της.

Μέσα σε αυτές τις συνθήκες, η γλυπτική που στήνεται στον χώρο, όπως είναι φυσικό, είναι εικόνα και καθρέφτης αυτού που περιέγραφα.

Σ' ένα αρχιτεκτονικό περιβάλλον άθλιο -αυτό της πολυκατοικίας- με σπάνιες εξαιρέσεις και ελάχιστους δημόσιους χώρους, η δημόσια γλυπτική της Αθήνας μέχρι τις αρχές του 1980, εκφράζεται μέσα από μνημεία και προτομές, όπως του Βενιζέλου (Γ. Παππάς) και του Καραϊσκάκη (Μ. Τόμπρος). Μια εποχή που στην Ευρώπη και Αμερική η δημόσια γλυπτική αλλάζει με δυναμική και τελείως καινούργια λειτουργία στον χώρο.

Την περίοδο εκείνη, έχουμε πολύ σημαντικούς νέους Έλληνες γλύπτες που, στα εργαστήρια τους, δουλεύουν μια γλυπτική ανάλογη αυτής που δημιουργείται στη Δύση. Αναφέρω ενδεικτικά τους Καπράλο, Λουκόπουλο, Κουλεντιανό, Ζογγολόπουλο, Ανδρέου, Σκλάβο, Φιλόλαο, Απέργη και Takis. Όσοι απ' αυτούς κατοικούν στη χώρα εκθέτουν τη δουλειά τους σε αίθουσες τέχνης, χωρίς όμως να υπάρχει κάποια παρουσία τους στον δημόσιο χώρο της Αθήνας. Αντίθετα, αυτοί που ζουν στο εξωτερικό, και

κυρίως στη Γαλλία (Takis, Κουλεντιανός κ.ά.), βλέπουν σημαντικά γλυπτά τους να στήνονται στη χώρα που ζουν. Εξαιρέσεις, που αφορούν έργα μεγάλης κλίμακας, αποτελεί το συντριβάνι της Ομόνοιας (Ζογγολόπουλος), που δεν υπάρχει πια, και η ανάγλυφη επιφάνεια του Χίλτον από τον ζωγράφο Γ. Μόραλη.

Στη δεκαετία του 1980 με την αναγνώριση της Εθνικής Αντίστασης, κάθε δήμος αρχίζει να θέλει κι ένα μνημείο για την Αντίσταση. Στις συνθήκες εκείνες, η ποιότητα των έργων δε λαμβάνεται υπόψη, ενώ ταυτοχρόνως κυριαρχεί η αυθαιρεσία και η καταπάτηση των νόμιμων διαδικασιών, με αποτέλεσμα να στηθούν πολύ άσχημα γλυπτά, στην περιφέρεια κυρίως της Αθήνας.

Την ίδια περίοδο, μια ομάδα γλυπτών, εμού συμμετέχοντος, προσπαθεί να πείσει την πολιτεία και τον δήμο για την τοποθέτηση σύγχρονης γλυπτικής χωρίς θεματολογία, διοργανώνοντας μεγάλες υπαίθριες εκθέσεις στον προ του Ωδείου Αθηνών χώρο.

Αποτέλεσμα αυτών των ενεργειών υπήρξε η τοποθέτηση ορισμένων γλυπτών μικρής κλίμακας, τα οποία όμως χάθηκαν στο χάος της Αθήνας και χρειάζεται να ψάξει κανείς να τα βρει.

Αξίζει εδώ να τονιστεί η σημασία που έχει το μέγεθος και η κλίμακα ενός γλυπτού που πρόκειται να τοποθετηθεί σ' ένα τόσο δύσκολο περιβάλλον, όπως είναι το αστικό. Παράδειγμα σωστού μεγέθους αποτελεί ο *Δρομέας* του Βαρώτσου, που στήθηκε αρχικά στην Ομόνοια όπου υπήρχε το *Συντριβάνι* του Ζογγολόπουλου. Όμως, άλλα



Γ. Χουλιαράς, Μαρμάρινο γλυπτό στο Αιγάλεω, ύψος 3.20 μέτρα, 2000

μεγάλου μεγέθους έργα, όπως τα γραμμικά γλυπτά του Ζογγολόπουλου στην Ομόνοια και στο Πάρκο Ριζάρη, «εξαφανίζονται» λόγω του ανήσυχου περιβάλλοντος. Αντίθετα, στη Θεσσαλονίκη, οι *Ομπρέλες* του «γράφουν» ωραία στο καθαρό φόντο της θάλασσας.

Η τοποθέτηση ενός γλυπτού είναι πολύ σημαντικό θέμα, όχι μόνο από πλευράς μεγέθους, όπως προαναφέρθηκε, αλλά, επιπροσθέτως, γιατί αυτή σχετίζεται με τον περιβάλλοντα χώρο, τη θεματολογία και τη χρήση του, για την οποία δυστυχώς μεταπολεμικά δε δόθηκε καμμία σημασία. Εξάιρεση αποτελεί ο ανδριάντας του Ελ. Βενιζέλου του γλύπτη Γ. Παππά στο Πάρκο της Βασ. Σοφίας, ενώ αρνητικό παράδειγμα θεωρείται η πρόσφατη τοποθέτηση του ανδριάντα του Μ. Αλεξάνδρου του ίδιου γλύπτη στη Λεωφόρο Αμαλίας.

Έτσι φτάσαμε στο σημείο να στήνονται γλυπτά με απόφαση δημοτικού συμβουλίου!

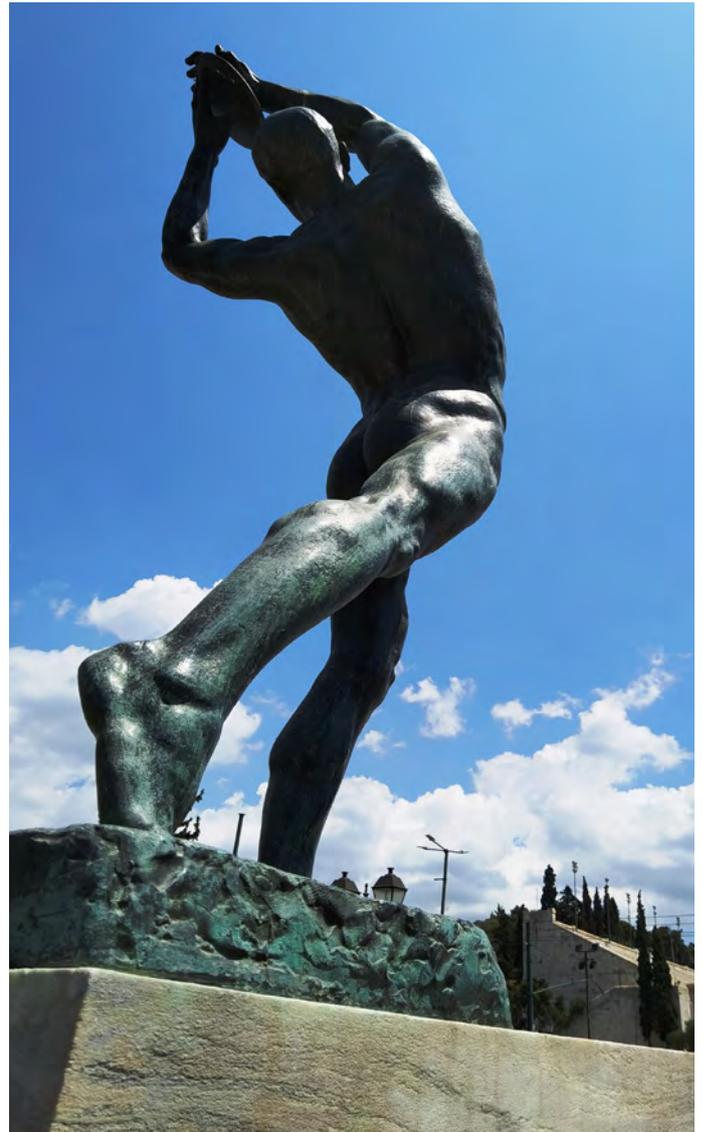
Ο πιο δημοκρατικός τρόπος τοποθέτησης γλυπτών είναι οι πανελλήνιοι διαγωνισμοί με σωστές διαδικασίες, αν και, λόγω των υφιστάμενων νόμων και της ανεπάρκειας του Επιμελητήριου Εικαστικών Τεχνών όσον αφορά τη σύνθεση των κριτικών επιτροπών, καλύτερα να μη γίνονται.

Παλιότερα, ως το 1980, λειτουργούσε στο ΥΠ.ΠΟ. επιτροπή σκοπιμότητας, που έκρινε αν πρέπει να γίνει ένα γλυπτό για λόγους μνημειακούς ή και διαμόρφωσης περιβάλλοντος, η οποία δυστυχώς καταργήθηκε.

Στην εποχή μας, η ουσιαστική αξιολόγηση της γλυπτικής απουσιάζει και δύσκολα ξεχωρίζεις το όμορφο από το άσχημο. Ειδικά ο απλός κόσμος, που δεν έχει σχετικές παραστάσεις και γνώσεις, δυσκολεύεται να εκφέρει τη γνώμη του. Συμβαίνει, δηλαδή, το αντίθετο από αυτό που ισχύει για τη γλυπτική και τους γλύπτες της πρώτης περιόδου.

Τελευταία εμφανίστηκε ένας καινούργιος ολέθριος τρόπος τοποθέτησης γλυπτών, αυτός μέσω της δωρεάς τους. Παρότι, σύμφωνα με τον νόμο, και η τοποθέτηση γλυπτού προερχόμενου από δωρεά απαιτεί τριμελή επιτροπή ειδικών που θα κρίνει αν πρέπει αυτό να τοποθετηθεί στον δημόσιο χώρο, δυστυχώς κάτι τέτοιο δεν τηρείται.

Εν κατακλείδι, θα 'θελα να τονίσω ότι η δημόσια γλυπτική αποτελεί καθρέφτη της κοινωνίας και των δημόσιων φορέων της. Πίσω από κάθε γλυπτό υπάρχει κι ένας φορέας που είναι υπεύθυνος για τη δημιουργία και την τοποθέτησή του στον δημόσιο χώρο της πόλης. Εκτός από την υπογραφή του γλύπτη που το δημιούργησε φέρει και την υπογραφή του δημόσιου άρχοντα που το τοποθέτησε.



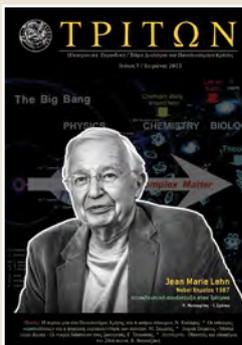
Κ. Δημητριάδης, *Ο Δισκοβόλος*, Λεωφ. Βασ. Κωνσταντίνου, Παναθηναϊκό Στάδιο, Αθήνα, 1927



Γ. Χουλιαράς, *Ανάγλυφη επιφάνεια* στο σταθμό του ΗΣΑΠ στα Πευκάκια

Οδηγίες προς ναυτιλλομένους

- Η θεματολογία του Τρίτωνα προσανατολίζεται εν γένει στο χώρο της Ανώτατης Εκπαίδευσης, στο Πανεπιστήμιο Κρήτης ειδικότερα, αλλά και στις επιστημονικές εξελίξεις, την επιστημονική ανάλυση επίκαιρων θεμάτων, την έρευνα και τον πολιτισμό.
- Τα άρθρα που δημοσιεύονται πρέπει να είναι γραμμένα σε απλή και κατανοητή γλώσσα και η έκτασή τους να μην υπερβαίνει τις 1000 λέξεις.
- Όλα τα άρθρα πρέπει να κινούνται σε ένα πλαίσιο ευπρέπειας και σεβασμού της προσωπικότητας και των δικαιωμάτων όλων.
- Οι συγγραφείς παρακαλούνται εκτός από τον τίτλο του άρθρου και το ονοματεπώνυμό τους, να αναφέρουν την ιδιότητά τους και να μας στέλνουν μία πρόσφατη φωτογραφία τους. Προαιρετικά μπορούν να μας στείλουν και φωτογραφικό υλικό που σχετίζεται με το άρθρο τους.
- Σε περίπτωση που ο τίτλος του άρθρου είναι μεγάλος οι συγγραφείς μπορούν να μας προτείνουν και έναν πιο σύντομο τίτλο (π.χ. 3-4 λέξεις) που θα χρησιμοποιηθεί στο εξώφυλλο.
- Οι πηγές θα αναφέρονται μέσα στο κείμενο μόνο όπου κρίνεται απολύτως απαραίτητο (π.χ. παραθέματα). Προαιρετικά ο συγγραφέας μπορεί να παραπέμψει σε βιβλιογραφία μέσω ηλεκτρονικού συνδέσμου.
- Οι συγγραφείς παρακαλούνται να εντοπίζουν μέχρι 3 προτάσεις από το άρθρο τους οι οποίες μπορούν να παρουσιαστούν σαν highlights.
- Προαιρετικά οι συγγραφείς μπορούν να καταθέτουν το ίδιο άρθρο και σε μεγαλύτερη έκταση (2-3.000) λέξεων στο οποίο θα μπορεί ο ενδιαφερόμενος αναγνώστης να έχει πρόσβαση μέσω ηλεκτρονικού συνδέσμου.
- Οι συγγραφείς μπορούν, εφόσον το επιθυμούν, να παραθέτουν διαθέσιμο σύνδεσμο ώστε οι αναγνώστες να έχουν πρόσβαση σε κάποια ολοκληρωμένη μελέτη.
- Τα σχόλια/παρεμβάσεις σε άρθρα που δημοσιεύθηκαν στο περιοδικό δεν πρέπει να υπερβαίνουν σε έκταση τις 500 λέξεις.
- Τέλος όλα τα κείμενα πρέπει να κατατίθενται σε μορφή Microsoft Word και να αποστέλλονται ηλεκτρονικά στη διεύθυνση d.milonakis@uoc.gr και giota.diamanti@uoc.gr.



δείτε [εδώ](#) τα προηγούμενα τεύχη



ΤΡΙΤΩΝ

Ηλεκτρονικό Περιοδικό /
Βήμα Διαλόγου του Πανεπιστημίου Κρήτης
Τεύχος 8 / Καλοκαίρι 2023

Επικοινωνία:

d.milonakis@uoc.gr, giota.diamanti@uoc.gr

Εκτύπωση:

Εκτυπωτικό Κέντρο Πανεπιστημίου Κρήτης



Σκανάροντας το QR Code
θα έχετε τη δυνατότητα να δείτε
περισσότερες πληροφορίες
στην ηλεκτρονική έκδοση